

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра податків та фіскальної політики

КАПЛУН Тетяна Ігорівна

**Напрямки розвитку податкового
ризик-менеджменту в Україні / Development
Directions for Tax Risk Management in Ukraine**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ФФАм-21
Т. І. Каплун

Науковий керівник:
к.е.н., доцент А. М. Шевчук

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

" ___ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Луцик**

ТЕРНОПІЛЬ - 2021

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ	6
1.1. Теоретична суть та основи організації державного податкового ризик- менеджменту.....	6
1.2. Мікро підходи до організації податкового ризик-менеджменту	15
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИКА ПОДАТКОВОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ.....	25
2.1. Аналіз тенденцій податкових надходжень до Державного бюджету України	25
2.2. Оцінка податкових реформ в Україні як інституційної основи податкового ризик-менеджменту	32
Висновки до розділу 2	39
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО РИЗИК- МЕНЕДЖМЕНТУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	42
Висновки до розділу 3	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Однією з важливих і водночас складних проблем у процесі подальшого реформування української економіки залишається питання удосконалення взаємовідносин між платниками податків і державою. Адже ефективна організація управління податками на всіх його рівнях здатна забезпечити розв'язання проблеми наповненості бюджетів відповідними надходженнями, що особливо актуально в період зростання бюджетного дефіциту. Це завдання може вирішуватися в процесі удосконалення функцій податкового ризик-менеджменту, зокрема його організаційної функції.

При дослідженні податкової служби як суб'єкта державного податкового ризик-менеджменту ми можемо розглядати як управління державою, органами державної влади, колективом працівників, що здійснюється шляхом впливу на свідомість і волю, а отже, на прагнення людини досягати поставленої мети державного податкового ризик-менеджменту. Вона полягає в забезпеченні стійкої податкової рівноваги, довгострокової збалансованої реалізації податками всіх своїх функцій на основі раціоналізації процедур і елементів податкового процесу, оптимізації вхідних і вихідних податкових потоків. Центральне місце в структурі державного податкового ризик-менеджменту відводиться оптимізації податкових потоків шляхом ухвалення ефективних управлінських рішень у сфері податкових доходів, податкових витрат і використання податкового прибутку.

Тому ефективність податкового ризик-менеджменту — одна з найважливіших характеристик, що визначає результативність діяльності як управлінського апарату, так і організації загалом. Ефективність податкового ризик-менеджменту характеризує результативність реалізації податкової політики та діяльності його суб'єктів в особі компетентних органів влади, насамперед податкової служби.

Питання податкового ризик-менеджменту і податкової служби знаходять своє відображення у працях відомих вітчизняних науковці, серед яких Ю. Б. Іванов, А.І. Крисоватий, А. Я. Кізима, В. М. Мельник, П. К.Бечко, П. В. Мельник, В. В. Карпова, М. В. Карп, С. М. Онисько, Г. Ю. Ісашина, Т. Ф. Юткіна, О. М.

Воронкова, Л. П. Гацька, Я. В. Литвиненко, Т. М. Рева та ін. На основі результатів їх досліджень стало можливим удосконалення конкретних податкових механізмів, спрямоване на забезпечення достатнього та ефективного регулюючого впливу на бюджетні надходження.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад податкового ризик-менеджменту для визначення проблем управління податками в Україні та розробка напрямів їх вирішення в умовах євроінтеграційних процесів.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність виконання в дослідженні таких завдань:

- дослідити теоретичну суть та основи організації державного податкового ризик-менеджменту;
- розглянути мікро підходи до організації податкового ризик-менеджменту;
- проаналізувати тенденції податкових надходжень до Державного бюджету України;
- оцінка податкових реформ в Україні як інституційної основи податкового ризик-менеджменту;
- розробити напрямки удосконалення податкового ризик-менеджменту України в контексті створення передумов для стимулювання економічного зростання

Об'єктом дослідження є економічні відносини, які виникають між органами податкової служби та платниками податків у процесі реалізації державного податкового ризик-менеджменту.

Предмет дослідження – податкова система України.

Методи дослідження. Під час написання випускної кваліфікаційної роботи використано такі наукові методи: ретроспективного аналізу; аналізу і синтезу; математичних та статистичних прийомів і методів; індукції та дедукції; розрахунково-аналітичний; логічного узагальнення; статистичний; графічний і табличний; описовий та порівняльний.

Інформаційною базою дипломної роботи слугували: праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені проблематиці податкового ризик-менеджменту; законодавчі і нормативні акти України; статистичні дані Державної служби статистики України; статистичні дані про результати діяльності Державної податкової служби України; звіти Міністерства фінансів України про виконання зведеного бюджету.

Наукова новизна одержаних результатів. За підсумками виконаного дослідження автором отримані результати, що містять елементи новизни. Зокрема досліджено основні тенденції податкових надходжень до державного бюджету України та на основі регресійних моделей доведено відсутність значущого зв'язку між динамікою податкових надходжень та ВВП, інвестиціями і виробництвом. Окрім цього обґрунтовано, що найбільший вплив податки мають на динаміку вітчизняного експорту.

Розроблено пропозиції щодо оптимізації відшкодування ПДВ в Україні та запропоновано модернізацію податкових пільг для розвитку промислового виробництва, стартапів та ІТ-галузі з метою стимулювання економічного зростання.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані автором результати дослідження можуть бути використані для удосконалення системи податкового ризик-менеджменту в Україні.

Структура магістерської роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 62 сторінки, основний зміст роботи викладено на 57 сторінках. Робота містить 4 таблиці, 8 рисунків, список використаних джерел включає 58 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

1.1. Теоретична суть та основи організації державного податкового ризик-ризик-менеджменту

У системі фінансових відносин держави оподаткування займає провідне місце, адже воно є основою формування державних доходів. Тому одним із основних об'єктів державного впливу є податкові відносини з метою охорони інтересів держави та платників податків. Для цього в кожній державі функціонує система відповідних органів виконавчої влади, які займаються адміністративно-розпорядчою діяльністю щодо організації процесу оподаткування.

Рівень розвитку держави визначає якість її податкової системи. Наявність розбіжностей між оподаткуванням, економічною моделлю і системою державного управління в країні буде мати суттєві негативні наслідки як для самої держави, так і для платників податків, яких вона обслуговує. Тому актуальним є питання організації процесу оподаткування та постійного його вдосконалення відповідно до умов розвитку суспільства, що і є завданням державного податкового ризик-менеджменту.

Важливість та значимість ризик-менеджменту за межами нашої держави була прийнята вже давно. Особливо яскраво це проявилось у США в 30-ті роки ХХ століття. Уже тоді цей напрям перетворився не тільки в професію, а і виділився в окрему галузь знань. У ракурсі нагальної необхідності формування стратегії як економічного, так і соціального розвитку України потрібно враховувати, що управлінська діяльність державних органів виконавчої влади щодо організації процесу оподаткування визначається як «податковий ризик-менеджмент» [5, с. 5].

На сучасному етапі вмиле використання податків вимагає не тільки економічного обґрунтування, а і створення науково-методичних засад

формування та шляхів удосконалення податкового ризик-менеджменту.

Податковий ризик-менеджмент являє собою систему методів реалізації на практиці потенціалу, закладеного в економічну категорію «податок». Враховуючи фактори зовнішнього впливу, ці дослідження потребують всебічного та постійного доопрацювання.

Сьогодні термін «ризик-менеджмент» широко використовується у всіх сферах життєдіяльності людини. Слово «ризик-менеджмент» походить від англійського «to manage» — управляти і виступає як український відповідник «управління». Тобто це вміння досягати поставлених завдань, використовуючи працю, інтелект і мотиви поведінки інших людей; а також — це «функція, вид діяльності, зміст якої формує керівництво підлеглими в організації та галузь знань, що допомагає здійснити цю функцію» [42, с. 12]. Враховуючи, що цей термін суто американського походження, він дуже складний для розуміння. Тому підходи до вивчення поняття «ризик-менеджмент» зводяться до таких узагальнень:

- «ризик-менеджмент розглядається як вид діяльності людини, спрямований на досягнення мети» [9, с. 272];
- «визначається як процес, з допомогою якого професійно-підготовлені спеціалісти формують організації і управляють ними, займаються постановкою їх мети і розробкою способів її досягнення» [8];
- «розглядається як категорія людей, зайнятих управлінням, діяльність яких зосереджена в органах та апараті управління» [48, с. 88];
- це мистецтво управління; «це галузь науки, теорія, сума знань, накопичених за історію розвитку суспільства, що подається у вигляді концепцій, підходів, принципів, методів і засобів» [4, с. 32].

Формулювання цих визначень відбувалося під впливом різних факторів: суспільного устрою, розвитку виробництва, узагальнення накопиченого досвіду, зміни системи принципів і підходів до ризик-менеджменту як науки.

У державному управлінні об'єктом ризик-менеджменту є державний орган — установа. Системи ризик-менеджменту, характерні для державних

організацій, називають адміністративними (від лат. «administratio» — керівництво, управління).

Враховуючи проведені дослідження, сьогодні можна виділити різні види, форми і напрями ризик-менеджменту:

- державний та муніципальний ризик-менеджмент, який визначає взаємодію внутрішньодержавних органів місцевого самоуправління;
- кадровий ризик-менеджмент;
- ризик-менеджмент організації, що регулює реалізацію продукції, послуг організації та товарів;
- фінансовий ризик-менеджмент;
- зовнішньоекономічний ризик-менеджмент, що регулює зовнішньотехнічне співробітництво, надання послуг на міжнародному рівні, здійснення раціональної зовнішньої політики [38, с. 5].

Окремим напрямом виступає ризик-менеджмент державних організацій — «діяльність об'єднаних у певну структуру суб'єктів управління, спрямована на досягнення поставленої мети функціонування державних організацій шляхом реалізації певних функцій і використання відповідних методів і принципів ризик-менеджменту» [28, с. 270].

Проаналізувавши дослідження в системі державного управління щодо використання понять «адміністрування» і «ризик-менеджмент», ми звертаємо увагу, що Оксфордський словник пояснює «адміністрування» як дію, акт, напрям або завідування виконанням, а «ризик-менеджмент» — як організацію та контроль. Якщо звернемося до латинського перекладу, то бачимо, що слово «адміністрування» походить від «minor», «ministrare» — служити, бути корисним, впливати, правити, регулювати, а «ризик-менеджмент» походить від «manus» — безпосередньо контроль за допомогою руки. На думку В. В. Токовенко, з цих визначень випливає, що для «адміністрування» головне регулювання за допомогою інструкцій, а для ризик-менеджменту — досягнення результатів. Тому поняття «державний ризик-менеджмент» означає досягнення поставлених цілей з максимальною ефективністю та відповідальністю за

досягнуті результати» [48].

Дослідження в цьому напрямі проводили Б. Бозман і Дж. Страусман та дійшли висновку, що, враховуючи наукові досягнення, «сьогодні доречніше вживати термін «державний ризик-менеджмент», який включає в себе місію, цілі та стратегію організації, визначені впливом зовнішнього середовища, та має широке застосування не тільки в межах урядового сприйняття» [53, с. 8-22].

Вітчизняний теоретик, практик С.М. Онисько поняття державний податковий ризик-менеджмент трактує наступним чином: «Сукупність прийомів та методів організації податкових відносин з метою забезпечення формування дохідної частини бюджету та впливу податків на розвиток виробництва та соціальної сфери» [32, с. 254].

Доволі є цікавим тлумачення є М.В. Карп яка вважає, що «державний податковий ризик-менеджмент — «це процес управління шляхом використання методів взаємодії податкового механізму на податкову систему з метою реалізації податкової політики» [15, с. 47]. Такої думки з приводу визначення державного податкового ризик-менеджменту дотримуються деякі вітчизняні науковці, зокрема Г. Ісаншина [13, с. 8]. Під податковим механізмом автор розуміє «систему форм і методів управління податковою системою з метою реалізації податкової політики» [15, с. 46]. На наш погляд, запропоноване визначення є недосконалим, адже воно свідчить про тавтологію, оскільки виходить, що податковий ризик-менеджмент полягає у використанні методів впливу системи форм і методів управління податковою системою на податкову систему. На нашу думку, процес управління у податковому ризик-менеджменті полягає у використанні податкового механізму.

Щодо багатьох альтернативних трактувань поняття «державний податковий ризик-менеджмент» найбільш повним та логічним, на наш погляд, є підхід Ю.Б. Іванова, А.І. Крисоватого, А.Я. Кізими та В.В. Карпової, які вважають, що державний податковий ризик-менеджмент — це «процес управління податковою системою держави з метою реалізації податкової політики» [19].

Також необхідно виділити два підходи до визначення поняття «державний податковий ризик-менеджмент»: процесний та системний.

За процесного підходу об'єктом управління державного податкового ризик-менеджменту виступає сам процес оподаткування в державі, з позиції системного підходу розглядає державний податковий ризик-менеджмент М.В. Карп, яка виділяє «підсистему, що управляє, — податковий механізм і підсистему, якою управляють, — оподаткування» [15, с. 46].

Для впровадження податкової системи в дію, з додержанням усіх принципів її побудови, необхідно сформувавши механізм державного податкового ризик-менеджменту. Тобто стає питання про створення системи державного податкового ризик-менеджменту.

Основою побудови методики аналізу і синтезу системи державного податкового ризик-менеджменту в конкретних умовах є виконання принципів системного аналізу, що є основою складовою системного підходу.

Універсальні принципи управління, розроблені Анрі Файолем [29, с. 68], які з часом удосконалювалися і є актуальними сьогодні, виходячи із системного аналізу, можна використати для визначення принципів державного податкового ризик-менеджменту, до яких слід віднести наступні: принцип системності; принцип первісної цілі; принцип кількісної і якісної оцінки; принцип економічності; принцип врахування ризиків; принцип ієрархії; принцип розвитку.

Останнім часом поряд із поняттям «державний податковий ризик-менеджмент» у фінансовій термінології активно використовуються категорії «управління оподаткуванням» та «адміністрування податків». Усі три поняття тісно пов'язані між собою. Уперше в українській економічній літературі термін «податковий ризик-менеджмент» зустрічається на початку 90-х років двадцятого століття, що було зумовлено падінням командно-адміністративної системи і початком інтеграції країни у світовий економічний простір.

Ми поділяємо думку науковців, які стверджують, що «управління оподаткуванням — це сукупність методів, прийомів і засобів інформаційного

забезпечення, за допомогою яких органи влади надають функціонуванню податкового механізму заданий законом напрям і координують податкові дії при суттєвих змінах в економіці та політиці» [19, с. 18].

«Об'єктом державного податкового ризик-менеджменту є вхідні і вихідні податкові потоки, які рухаються в межах встановленого податкового процесу від платників податків до бюджетної системи при виконанні податкових зобов'язань та спрямовані на приріст суспільних благ, стимулювання економічного зростання в країні і податкового адміністрування» [19, с. 82].

«Суб'єктами державного податкового ризик-менеджменту виступають органи державної законодавчої та виконавчої влади, які безпосередньо здійснюють управління потенційними і фактичними податковими потоками» [43, с. 42].

Ризик-менеджмент такого рівня дає можливість ухваленню багатьох варіантів управлінських податкових рішень на багатоваріантній основі шляхом вибору з них найбільш ефективних, які спрямовується на досягнення мети та вирішення функціональних завдань державного податкового ризик-менеджменту. До таких функціональних завдань можна віднести:

- оцінка з податкових позицій показників економічного зростання, фінансового стану платників податків, державних доходів і витрат;
- забезпечення оптимальної цінової рівноваги між сукупним податковим тягарем та обсягом і якістю суспільних благ (вигод, послуг), що надаються, раціоналізація структури податкового тягаря і державних витрат;
- розроблення податкової концепції та пріоритетів податкової політики у фіскальному, регулюючому і контрольно-фіскальному напрямках, забезпечення функціональної податкової рівноваги;
- ухвалення довгострокових, стратегічних податкових рішень у сфері визначення оптимальних параметрів і структури системи податків, ухвалення рішень щодо її заміни або заміни окремих їх видів або елементів;
- ухвалення довгострокових, стратегічних рішень щодо вибору

найбільш ефективних форм і методів оподаткування та податкового регулювання, які забезпечують необхідний фінансовий і регулюючий ефект;

- розроблення доходної і витратної частини середньострокового і поточного податкових бюджетів, управління їх виконанням та моніторинг;
- інші функції, що стосуються захисту від ризиків податкових надходжень, зниження податкових недоїмок, створення системи внутрішнього контролю і інформаційного забезпечення тощо.

Виходячи з наведеного, державний податковий ризик-менеджмент можна визначити як процес управління податковою системою держави з метою реалізації податкової політики (рис.1.1).

Рис. 1.1. Складові державного податкового ризик-менеджменту

Складено автором на основі [19, с. 27].

Процес управління податковою системою полягає в тому, що

уповноважені органи перш за все обирають напрям функціонування та розвитку податкової системи, який виражається в податковій політиці. До уповноважених органів у сфері податкового ризик-менеджменту можна віднести: Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Державну податкову службу України, Державну фіскальну службу України, Державну митну службу України.

Центральне місце в структурі державного податкового ризик-менеджменту відводиться оптимізації податкових потоків шляхом ухвалення ефективних управлінських рішень у сфері податкових доходів, податкових витрат і використання податкового прибутку.

Розглядаючи функції державного податкового ризик-менеджменту, ряд авторів виокремлюють такі: податкове планування і прогнозування, податкове регулювання, податковий контроль.

Я. Литвиненко «виділяє серед функцій державного податкового ризик-менеджменту аналіз системи оподаткування, планування податкових платежів, контролю платників податків, а також регулювання товарно-грошових відносин і розвитку загальнодержавного комплексу» [24, с. 68].

Л.П. Гацька визначає «функції державного податкового ризик-менеджменту як напрямки діяльності щодо управління податковою системою держави з метою забезпечення необхідних надходжень в бюджет держави і досягнення ефективного розвитку економіки та виділяє функції планування, організації, контролю та регулювання податкової системи» [7, с. 4].

Т. Рева дотримується думки, що «функції управління починаються з законотворчої діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, далі здійснюється планування податків, що передбачає визначення сум податків та обов'язкових платежів, які мають бути сплачені до бюджетів різного рівня та податковий контроль, тобто облік платників, облік податкових баз, нарахованих і фактично сплачених сум до бюджету та інших показників» [43, с. 188].

З огляду на викладене, функції державного податкового ризик-менеджменту Ю.Б. Іванова, А.І. Крисоватого, А.Я. Кізими та В.В. Карпової визначають в такий спосіб (рис. 1.2).

Отже податкове планування – це «безперервний процес, спрямований на систематичну постановку мети, завдань і підготовку необхідних для досягнення заходів в межах наявного або створюваного податкового потенціалу» [15, с. 48]. Узагальнивши ми можемо сказати, що «податкове планування є систематичною діяльністю з розроблення прогнозних податкових доходів та інших показників, а також підготовки рішень, які стосуються майбутньої системи податків, оподаткування і податкового механізму. На стадії планування відбувається розроблення концепції (стратегії і тактики) податкової політики» [55].

Рис. 1.2. Функції державного податкового ризик-менеджменту

Складено автором на основі [43, с. 48].

Державне податкове регулювання перебуває у тісному взаємозв'язку з податковим плануванням, прогнозуванням і бюджетуванням. Воно «передбачає цілеспрямовану діяльність суб'єктів податкового ризик-менеджменту щодо впливу на економіку, її окремі сфери, галузі та сегменти, а також на соціальну сферу з використанням податкових методів і інструментів, зокрема, видів податків, методів оподаткування, податкових пільг тощо».

«Державний податковий контроль передбачає виявлення та оцінку відхилень фактичних податкових параметрів від запланованих, облік платників податків, перевірку дотримання ними податкового законодавства,

відповідальність за податкові правопорушення і злочини, проведення моніторингу виконання суб'єктами державного податкового ризик-менеджменту заходів щодо ефективної їхньої діяльності» [5, с. 55]. Державний податковий контроль у сучасній Україні — найбільш розвинений, організаційно і інституційно структурований функціональний елемент державного податкового ризик-менеджменту. Система податкового контролю, поряд зі всіма іншими елементами ризик-менеджменту перебуває у стані динамічного розвитку.

Таким чином державний податковий ризик-менеджмент – це система державного управління оподаткуванням, до складу якої входять законодавчі та адміністративні органи. Ця система включає сукупність норм та правил, які регламентують податкові дії, а також відповідальність за порушення податкового законодавства, розвиток ефективної економіки, яка б забезпечувала найбільш повне задоволення державних і соціальних потреб суспільства.

1.2. Мікро підходи до організації податкового ризик-менеджменту

Податковий ризик-менеджмент охоплює весь «податковий простір» та всі податкові відносини і використовується для цілеспрямованого впливу на податки та оподаткування з метою досягнення певних економічних, фінансових та соціальних результатів. У сфері управління податковою системою ризик-менеджмент передбачає особливе виконання функцій планування, організації, координації, стимулювання та контролю, реалізуючи які менеджери забезпечують умови для ефективної праці зайнятих в організації працівників, отримання результатів, що відповідають поставленим цілям, та реалізації податкової політики.

Ефективність податкового ризик-менеджменту залежить від того, наскільки ефективно та організовано розподілені повноваження і відповідальність за прийняття управлінських рішень щодо податків між окремими органами управління. Координація в галузі управління податковою

системою означає «забезпечення єдності дій податкових органів щодо усунення диспропорцій та виконання передбачених бюджетом планових завдань з податків та зборів, що виникають унаслідок зміни соціально-економічних та фінансових умов» [47, с. 89]. Стимулювання означає певну матеріальну відповідальність за своєчасну та повну сплату податків. Конкретною формою податкової відповідальності підприємств є пені, штрафні санкції, донарахування податків тощо.

Контроль у сфері управління ґрунтується на загальних засадах системи державного контролю. Без створення ефективних інструментів контролю, лібералізація податкового законодавства супроводжуватиметься високими ризиками зростання втрат бюджету. Одні й ті самі функції податкового ризик-менеджменту, застосовувані на макро- і мікрорівнях, однак передбачають різні цілі їх реалізації:

- на макрорівні – своєчасність, повнота поповнення бюджетів всіх рівнів та державних позабюджетних фондів; дотримання податкового законодавства; оптимальна податкова політика; скоординованість роботи органів управління та фінансового контролю та ін;

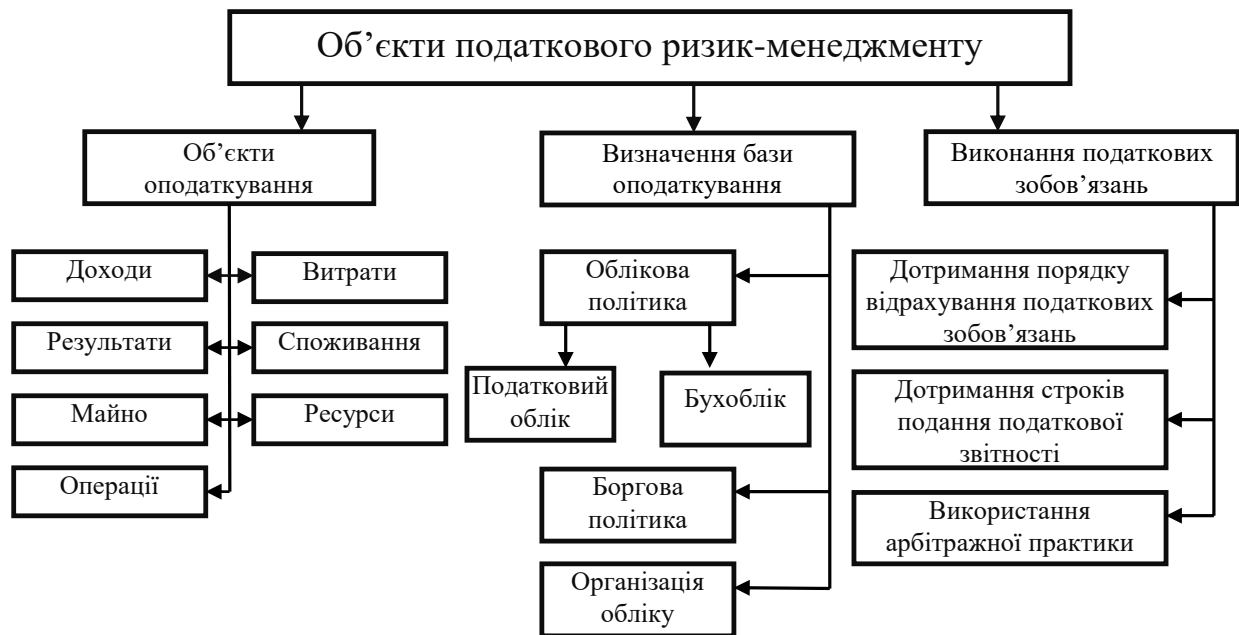
- на мікрорівні – скорочення обсягу фінансових ресурсів, які відволікаються з процесу відтворення; збільшення терміну оборотності фінансових ресурсів у процесі відтворення та ін.

Розглянемо основні функції податкового ризик-менеджменту на мікрорівні, тобто на рівні суб'єктів господарювання. Так, податкове планування є сукупністю планових дій, об'єднаних у єдину систему та спрямованих на максимальний облік можливостей оптимізації податкових платежів у рамках загального стратегічного, фінансового планування господарства. Об'єктами податкового ризик-менеджменту виступають: результати господарської діяльності; визначення податкової бази, суми відрахувань та суми податкових платежів до державного бюджету; виконання податкових зобов'язань (рис. 1.3).

Система податкового ризик-менеджменту є частиною єдиної системи управління організацією. Вона передбачає відповідальне та належне виконання

податкових зобов'язань, реалізацію податкової політики, включає самостійні процеси, регламенти та використовує виділені на її підтримку ресурси (рис. 1.4).

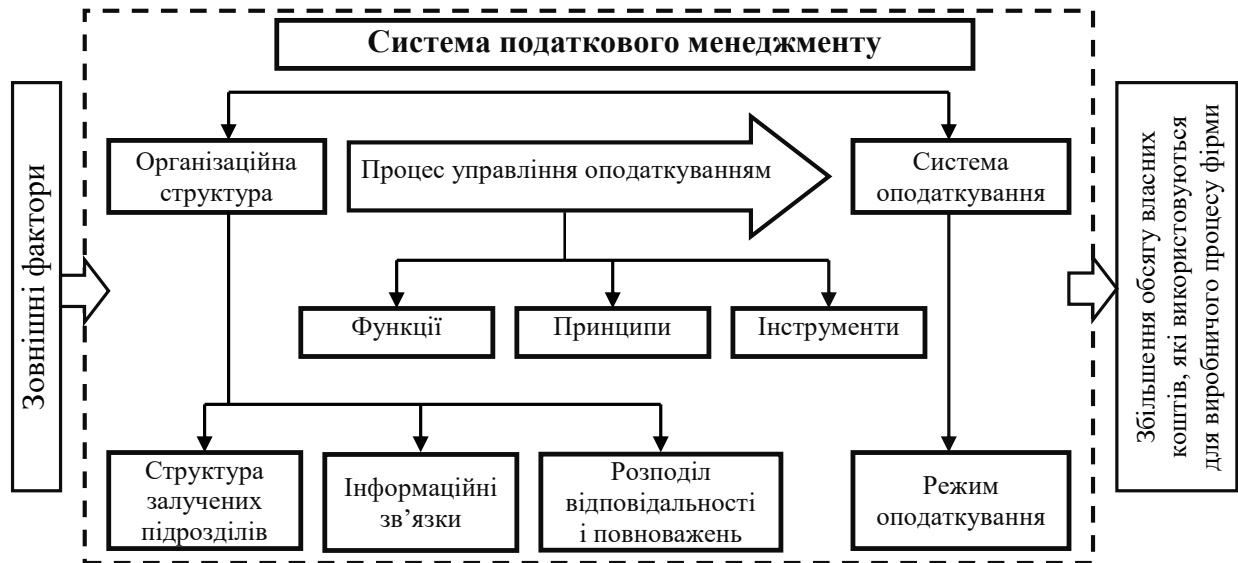

Рис. 1.3. Об'єкти податкового ризик-менеджменту на мікрорівні

Побудовано автором на основі [11, с. 18]

На нашу думку, система податкового ризик-менеджменту – це інноваційний метод управління податковими потоками, що будується на ключових концептуальних складових, що визначає цілі фінансового розвитку організації, що враховує зовнішні (ринкові) та внутрішні чинники, інтереси суб'єктів господарювання для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

Структура податкового ризик-менеджменту має відповідати таким вимогам, як оптимальність, оперативність, економічність. Відповідно питання організації податкового ризик-менеджменту в господарюючих суб'єктах повинні вирішуватися з урахуванням вимог, що пред'являються до структури управління, та низки визначальних факторів.

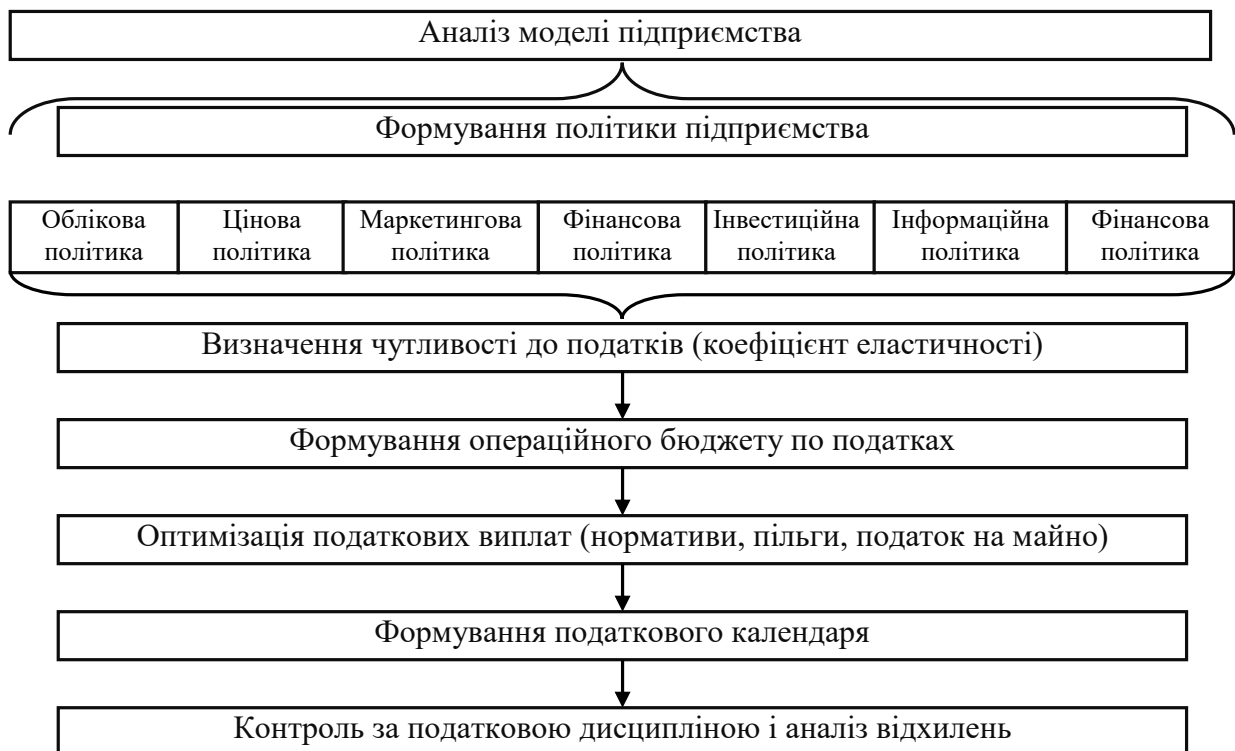

Рис. 1.4. Система податкового ризик-менеджменту на мікрорівні [11]

Дослідження податкового ризик-менеджменту як економічної категорії дозволяє нам розкрити його взаємозв'язок із виробництвом; фінансовими ресурсами, які використовуються у процесі розширеного відтворення; економічного інтересу, прибутку, продуктивності праці та ін. Таким чином, податковий ризик-менеджмент є цілісною системою управління оподаткуванням, невід'ємною частиною якої є свої принципи, функції, методи та інструменти. В основі концепції податкового ризик-менеджменту лежить прагнення забезпечити прийняття своєчасних та ефективних управлінських рішень для досягнення таких цілей як оптимальне управління грошовими потоками в процесі відтворення.

Податковий ризик-менеджмент для будь-якого суб'єкта господарювання – це план на календарний рік у вартісній формі, що відповідає його стратегічним цілям, що містить контрольні фінансові показники діяльності, відображені в затверджених формах фінансової звітності. Проте складна структура інтегрованих суб'єктів господарювання визначає необхідність розробки податкового ризик-менеджменту як для всього інтегрованого господарюючого суб'єкта, так і для окремих його структур. Узагальнюючи методику встановлення

податкового ризик-менеджменту на мікрорівні можна розділити цей процес на наступні етапи (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Етапи організації податкового ризик-менеджменту на мікрорівні [11]

Аналіз наявної моделі підприємства — це один із найбільш важливих, на наш погляд, етапів постановки бюджетування, хоча в літературі цьому питанню зазвичай приділяється мало уваги. Разом з тим, на даному етапі закладаються передумови успішного впровадження податкового ризик-менеджменту. У процесі аналізу відбувається переосмислення фінансового стану підприємства, видів діяльності організаційної структури (які підрозділи носять основний, а які допоміжний характер), видів виробленої продукції, основних контрагентів та ін.

Уміло сформована політика підприємства, яка враховує вимоги системного підходу у способах ведення бухгалтерського та податкового обліку, є необхідною умовою для ефективного оподаткування.

Облікова політика підприємства є сукупністю способів ведення бухгалтерського обліку, системи оподаткування, що застосовується у даному

суб'єкті господарювання. Цінова політика включає принципи визначення ціни товарів, робіт та послуг, необхідні для цілей оподаткування. Маркетингова політика надає можливість просування товарів як на вже освоєному ринку, так і в процесі освоєння нової географії бізнесу; збільшення асортименту своєї продукції, що у кінцевому підсумку призводить до збільшення прибутку.

Фінансова політика також потрібна на підприємствах будь-якої форми власності, оскільки саме фінанси є «кровоносною» системою бізнесу. З руху коштів починається і закінчується відтворювальний процес підприємства, що включає кругообіг всього капіталу. Фінансова структура підприємства створюється для управління процесом досягнення цілей. Кожному підрозділу за критерієм фінансової відповідальності за результати діяльності (отримання доходу, здійснення видатків) надається статус центру фінансової відповідальності. Від вибору фінансової структури надалі залежить: технологія податкового адміністрування; порядок розподілу податкових потоків за рівнями бюджетів та позабюджетних фондів; порядок підготовки звітів про виконання податкової відповідальності та їх подальшого коригування та ін.

Формування центрів фінансової відповідальності здійснюється на основі вивчення та аналізу організаційних та технологічних особливостей підприємства. Створення центру фінансової відповідальності дозволяє: розмежувати відповідальність та повноваження підрозділів та керівників; частково делегувати відповідальність та повноваження верхнього ешелону управління середньому, що дає можливість підвищити оперативність управління на місцях та знизити витрати часу менеджерів вищої ланки на оперативне керівництво; використовувати систему оцінки ефективності діяльності задля забезпечення керівників необхідної управлінської інформацією; удосконалювати оплату праці персоналу [19].

Центри фінансової відповідальності для інтегрованих структур холдингового, кластерного та самостійного типу створюються за такими схемами: холдинги: центр фінансових результатів – підприємства, що входять до холдингу; аналітичний центр – служба внутрішнього аудиту; центр доходів –

служба маркетингу; центр витрат – галузі виробництва; кластери: центр фінансових результатів - підприємства, що утворюють кластер; аналітичний центр – служба внутрішнього аудиту; центр доходів – служба маркетингу; центр витрат – об'єкти певної кластерної групи.

У межах інвестиційної політики вирішуються питання управління інвестиціями під час розширення відтворення, впровадження нових технологій, застосування інноваційних методів господарювання та інших. Без поступальних інвестицій неможливо провести повний цикл розширеного відтворювального процесу. Інформаційна політика надає можливість визначити найвищу та нижчу межі продажних цін, встановити зону комерційного ризику, лінію фінансової рівноваги, критичну точку фінансової стійкості та ін. [43]. Систематизація інформації про податки та податкові платежі дозволяє проаналізувати стан податкових потоків за попередній рік, оцінити податкові платежі у звітному році в порівнянних умовах оподаткування та скласти прогнози на майбутній рік. Ці дані слід використовувати для розрахунку податкового навантаження на підприємство. Застосування коефіцієнта еластичності податків дозволяє визначити зміну величини того чи іншого податку при зміні податкової бази чи податкової ставки.

Бюджет для сплати податків характеризує взаємовідносини підприємства з державою щодо виконання його податкових зобов'язань та є пріоритетним. У разі виникнення касового розриву за розрахунками з постачальниками матеріальних цінностей та іншими партнерами можна порушувати питання про відстрочку платежів. У взаєминах із державою це зробити практично неможливо, оскільки за чинним податковим законодавством дуже складно отримати податковий кредит чи відстрочку зі сплати податків. Тому важливо правильно запланувати податкові платежі. З одного боку, при плануванні коштів менше за необхідний обсяг виникає реальна загроза фінансовій стабільності підприємства (зростає ймовірність його банкрутства в найближчому майбутньому). З іншого боку, надмірне резервування коштів на виплату податків означатиме

неефективне їх використання. Оптимізація податкових платежів полягає у виборі найбільш ефективних шляхів і методів здійснення діяльності.

Складання податкового календаря необхідне для чіткої організації платежів до бюджету, що дуже важливо задля управління грошовими потоками у підприємствах із різними формами інтеграції.

Закінчується алгоритм системи податкового ризик-менеджменту проведенням контрольних заходів щодо дотримання податкової дисципліни та аналізу відхилень. Щоб система податкового ризик-менеджменту була справді ефективною, необхідно побудувати систему план-фактного аналізу. І якщо планові дані беруться з оперативного та поточного обліку, то фактичні дані зазвичай реєструються у системі бухгалтерського обліку. На цьому етапі відбувається контроль, що передбачає чітке оперативне реагування на відхилення планових показників та веде до ефективного управління усією діяльністю підприємства.

Невдачі під час запровадження системи податкового ризик-менеджменту можуть бути зумовлені такими причинами: недостатньо чітке розуміння керівництвом підприємства призначення управління податковими потоками, його повноважень; недостатня опрацьованість регламентуючих документів; відсутність логічних шляхів досягнення стратегічних цілей; низькокваліфікований кадровий склад для побудови ідеології системи; відсутність налагоджених взаємозв'язків між бухгалтерським, податковим та управлінським обліками тощо.

Висновки до розділу 1

1. Державний податковий ризик-менеджмент у цілому забезпечує ухвалення податкових рішень зокрема організацію податкового процесу, державне податкове планування (прогнозування), державне податкове регулювання та державний податковий контроль. Отже податковий ризик-менеджмент можна визначити, як цілеспрямовану, організовану діяльність

суб'єктів, з одного боку держави, та платників податків - з іншого, з метою найбільш оптимального та юридично компетентного впливу на податкові фонди грошових коштів, включаючи управління фінансовими активами, які є в наявності. Податковий ризик-менеджмент включає також вироблення пріоритетів на формування та реалізацію податкової політики на макро- та мікрорівнях.

2. Податковий ризик-менеджмент є структурним елементом податкової системи і управлінською домінантою податкової політики. Також він являє собою сукупність прийомів і методів цілеспрямованого керуючого впливу держави на процес оподаткування з метою забезпечення реалізації завдань податкової політики. Податковий ризик-менеджмент не структурується за рівнями управління. Зважаючи на те, що його суб'єктом є держава в особі компетентних органів виконавчої влади, поняття податкового та державного податкового ризик-менеджменту ототожнюються.

3. Об'єктом податкового ризик-менеджменту є процес оподаткування, а метою – забезпечення ефективної реалізації завдань податкової політики. Податковий ризик-менеджмент, податкове адміністрування, податкове регулювання – поняття не тотожні. Податкове адміністрування і податкове регулювання є формами реалізації податкового ризик-менеджменту.

4. Податковий ризик-менеджмент на мікро рівні, тобто на рівні підприємств є дещо відмінним від державного податкового ризик-менеджменту, адже основною його метою є оптимізація виплати податків використовуючи наявні законні можливості мінімізації податкового навантаження на підприємство, а також дотримання строків і сум виконання податкових зобов'язань. Основою податкового ризик-менеджменту на підприємстві є аналіз моделі підприємства та формування політики підприємства, що дає змогу визначити поточний стан справ на підприємстві та розглянути можливості його стратегічного розвитку. Саме на цій основі визначається чутливість підприємства до податків (коефіцієнт еластичності). Наступним етапом податкового ризик-менеджменту на підприємстві є формування операційного

бюджету по податках, то формування резерву для виплати податків під час настання строків виконання податкових зобов'язань. Важливим етапом є оптимізація податкових виплат шляхом перегляду нормативів діяльності підприємства, залучення податкових пільг тощо. Окрім цього невід'ємною частиною податкового ризик-менеджменту на мікрорівні є формування податкового календаря та контролю за податковою дисципліною, що дозволяє систематизувати процес управління податковими виплатами підприємства.

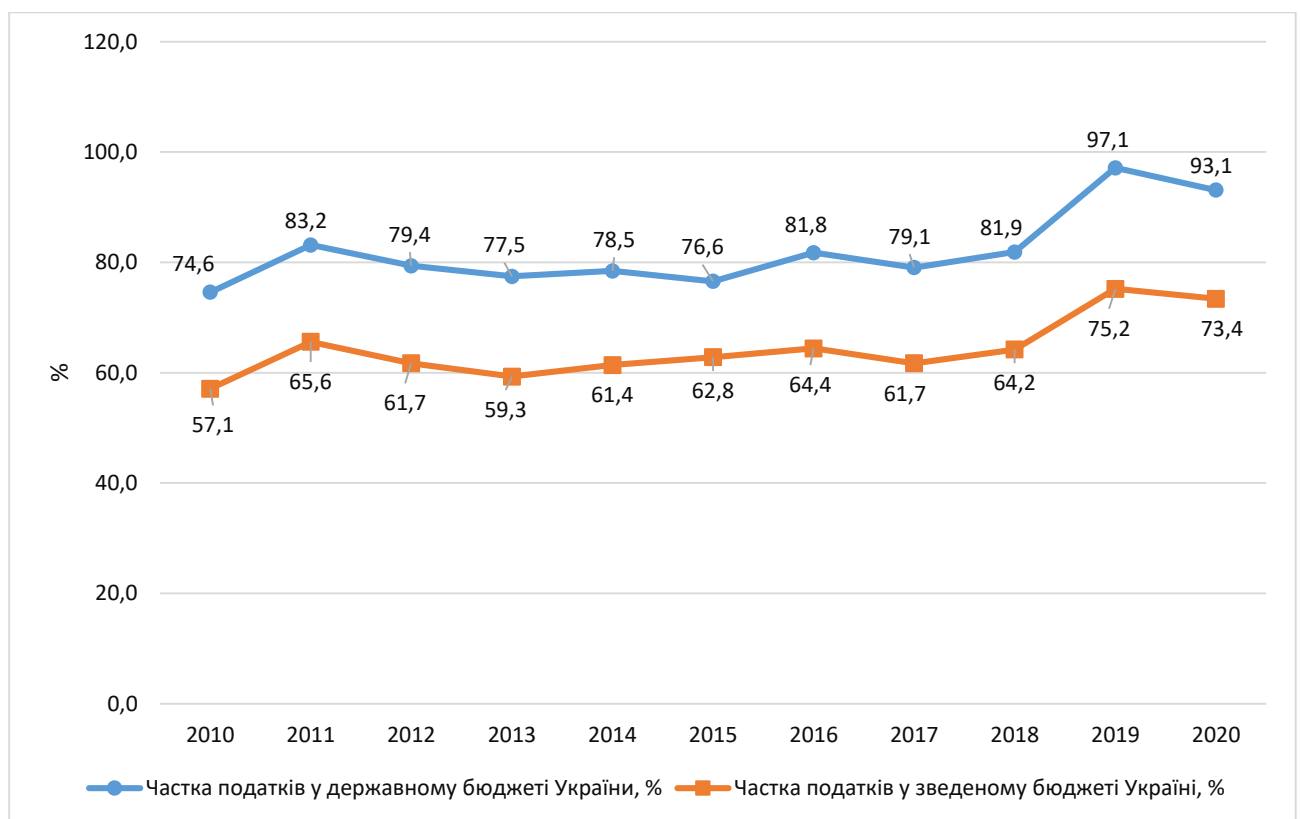
РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИКА ПОДАТКОВОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз тенденцій податкових надходжень до Державного бюджету України

Податковий ризик-менеджмент на державному рівні є одним із найголовніших елементів державної політики економічного розвитку, адже податки наповнюють державний бюджет та є інструментом розвитку промисловості через встановлення податкових ставок, диференційованого оподаткування та податкових пільг.

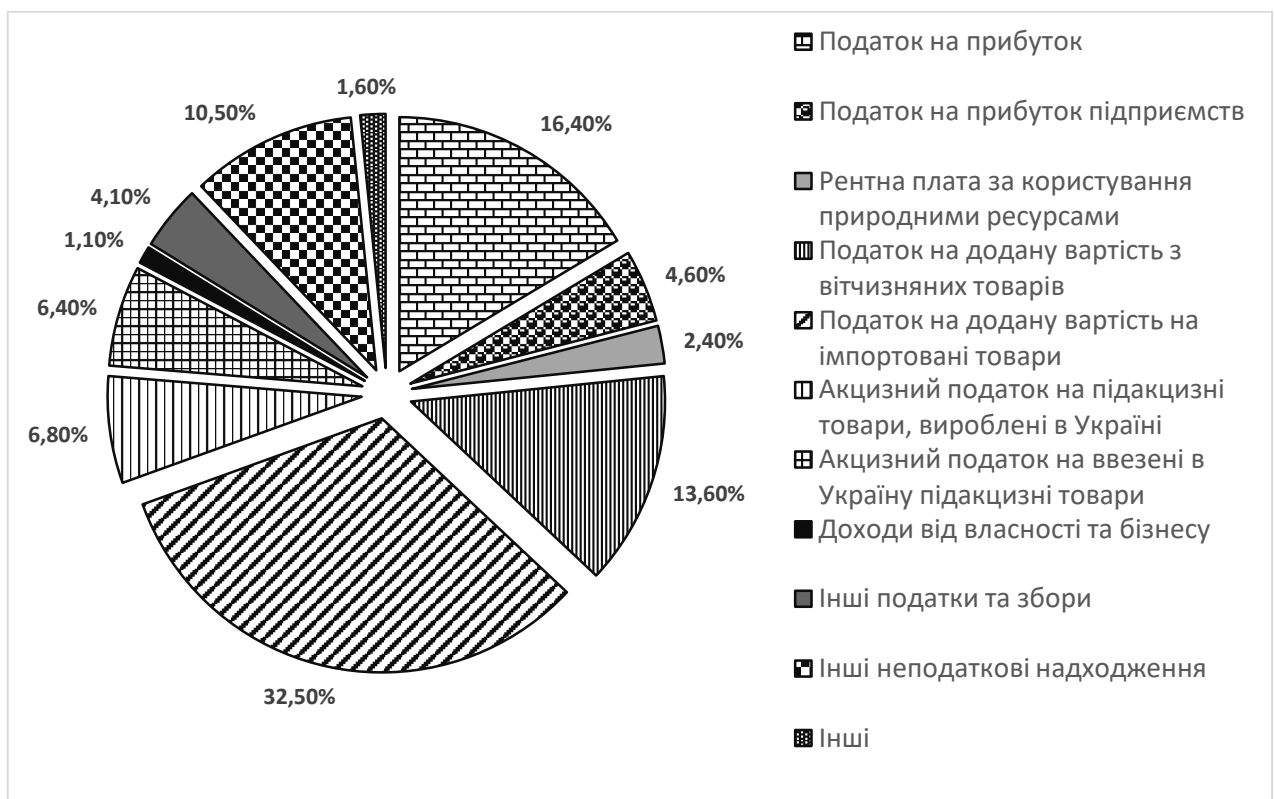
Аналіз Податкового кодексу України підтверджує важливість податків для виконання доходів державного бюджету. Зокрема, сьогодні спостерігається тенденція до збільшення частки податкових надходжень до бюджету (рис. 1).

Рис. 2.1. Динаміка податкових надходжень до державного та зведеного бюджетів України у 2010-2020 роках*

*Розраховано автором на основі даних Державної казначейської служби України [34]

В Україні до загальнодержавних податків належать податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, плата за землю (фізичними особами), державне мито, орендна плата. У 2014-2020 роках показник прямого податкового навантаження (податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, податок на нерухоме майно, плата за землю, єдиний, транспортний, екологічний податки) перебував у межах 1,8% – 5,3%. Показник непрямого податкового навантаження, включаючи ПДВ, акцизи, імпортерне та експортерне мито (рис. 2.2), становив 10,8% – 14,2%. Помітний перерозподіл податкового тягаря в бік непрямих податків. Серед об'єктивних причин збільшення загального податкового тягаря – функціонування військового збору та введення додаткового ввізного мита у розмірі 5–10% на весь імпорт, крім критичного.

Рис. 2.2. Структура непрямих податків в Україні у 2020 році

*Розраховано автором на основі даних Державної казначейської служби України [34]

Поточна ставка податку на прибуток в Україні становить 18 %, що повністю відповідає податковому тягарю Польщі, Угорщини (19,0%) та

Швейцарії (17,9%), але в той же час нижче середньої європейської ставки (22,09%). Проте в цих країнах податкова система суттєво відрізняється від української. Наприклад, у Швейцарії використовують диференційовану ставку за регіонами (від 11,5% до 24,0%), в Угорщині використовують спеціальну ставку для малого бізнесу (10,0%). Хоча в більшості країн ЄС ставки податку на прибуток вищі за українські (Німеччина – 30%, Франція – 33%, Бельгія – 34%), широко використовуються різноманітні системи податкових пільг. У Франції протягом перших двох років після реєстрації, компанії звільняються від оподаткування. У наступні роки ставка податку становить 8,25%, 16,5%, і лише на шостий рік – умовні 33%. В Естонії прибуток від бізнесу не оподатковується, як у багатьох острівних державах (Багамські острови, Віргінські острови) [34; 57].

Податок на додану вартість в Україні становить 20% (така ж ставка застосовується у Франції, Словаччині, Австрії); загалом у Європі ставка ПДВ коливається в межах 17%-23% (Угорщина – 27%, Норвегія, Румунія, Хорватія – 25%, Фінляндія – 24%). Ставки ПДВ у європейській практиці також диференціюються за напрямками ринку продукції, причому продукти харчування є найнижчими. Нафтові держави (Кувейт, Бахрейн), Гонконг та деякі офшорні країни не використовують податок на додану вартість. У США замість ПДВ застосовується податок з продажів (4% – 11%) [57; 35].

Податок на прибуток (з доходів фізичних осіб) в Україні стягується за постійною ставкою 18% (Латвія – 25%, Естонія – 20,0%, Литва – 15%, Болгарія – 10%), хоча загальноєвропейська практика передбачає диференціацію відповідно до добробуту платників. Зокрема, у Німеччині нижня межа податку на прибуток становить 9 тис. доларів США, дохід понад 285 тис. доларів США оподатковується за найвищою ставкою 45,0%. В Австрії неоподатковуваний мінімум становить 12,5 тис. доларів США, найвища ставка 50,0% застосовується для доходу 58 тис. доларів США.

Податок на прибуток не використовується в більшості нафтових країн. У США ставки змінюються залежно від доходу та сім'ї платника [57; 35].

Податкові платежі до фонду оплати праці в Україні формують загалом 24,8% прибутку підприємств (Болгарія – 20,1%, Сербія – 19,8%, Перу – 11%, Грузія – податкового навантаження на роботу немає). З урахуванням податків на працю загальне податкове навантаження на бізнес в Україні досягає 41,5%, що вище аналогічних показників більшості країн Східної Європи (Польща – 40,7%, Угорщина – 40,3%, Латвія – 36%, Грузія – 9,9%). Щодо порівняння з високорозвиненими країнами, то український податковий тягар можна вважати дещо меншим (Німеччина – 49%, Австрія – 51,5%, Франція – 60%), однак у цих країнах широко поширені прогресивні податкові шкали, податкові пільги та процедури компенсації [57].

Ефективність чинної податкової системи України доцільно розглядати з точки зору її впливу на економічне зростання за показниками соціально-економічного розвитку України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні показники економічного розвитку України у 2014-2020 роках

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Сума податкових надходжень, млрд. грн	280,2	409,4	503,9	627,2	759,9	969,6	920,2
Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах, млн. грн.	1586,9	1988,5	2383,2	2982,9	3558,7	4080,2	4194,1
Обсяг експорту, млрд. дол. США	50,6	35,4	33,6	39,7	43,3	46,1	45,1
Обсяг імпорту, млрд. дол. США	57,7	38,9	40,5	49,4	56,1	60,4	51,9
Обсяг інвестицій, млрд грн	249,9	219,4	273,1	359,2	448,5	578,7	523,3
Прямі іноземні інвестиції, млрд. грн.	410,0	2961,0	3130,0	2202,0	2355,0	1711,0	117,0
Індекс промислового виробництва, %	89,9	87,7	104,0	101,1	103,0	99,5	101,1
Індекс інфляції, %	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	107,2
Рівень безробіття, %	9,7	9,5	9,7	9,9	9,1	8,6	8,3

*Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [34] та Державної служби статистики України [36].

Для визначення пріоритетних напрямів удосконалення інструментів податкового регулювання пропонується використовувати індикатори податкового навантаження (табл. 2.2), розрізняючи сплачений та несплачений

податковий тягар. Щоб прояснити цей вплив, науковці [52] висунули кілька гіпотез. Перша гіпотеза стосувалася зв'язку між розміром валового внутрішнього продукту та існуючою податковою системою. Регресійна модель, отримана шляхом економетричного моделювання $ВВП = 1058,0009 + 3,6429 \times FISC - 3,8135 \times INF$ ($R^2 = 0,98$), показує, що зростання податкових надходжень на 1,0% прямо пропорційно зростанню ВВП на 3,6%, що пояснюється поточною політикою перерозподіл доходів бюджету для підтримки економічного розвитку.

Таблиця 2.2

**Динаміка формування податкового навантаження в Україні
у 2014-2020 роках**

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Податкові надходження до зведеного бюджету, млрд. грн	280,2	409,4	503,9	627,2	759,9	969,6	920,2
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн	1586,9	1988,5	2383,2	2982,9	3558,7	4080,2	4194,1
Доходи зведеного бюджету, млрд. грн	456,1	652	782,7	1016,8	1184,3	1289,8	1120,1
Єдиний соціальний внесок, млрд. грн	166,9	185,7	131,9	181	216,5	273,5	280,1
Податкове навантаження на бюджет, %	17,66	20,59	21,14	21,03	21,35	23,76	24,1
«Частка централізації валового внутрішнього продукту в бюджеті, %»	28,74	32,79	32,84	34,09	33,28	31,61	33,1
Податкове навантаження на працю, %	10,52	9,34	5,53	6,07	6,08	6,7	6,9
Загальна ставка податкового навантаження, %	28,17	29,93	26,68	27,09	27,44	30,47	30,1

*Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [34] та Державної служби статистики України [36].

Друга гіпотеза полягала в тому, що існує пряма статистично підтверджена залежність між обсягами промислового виробництва та поточною податковою системою. Отримана регресійна модель $PROD = 150,413 - 0,00122 \times FISC - 0,4419 \times INF$ ($R^2 = 0,94$) спростовує вплив фінансового тиску в Україні на зростання промислового виробництва, оскільки збільшення податкових

надходжень на 1%, ймовірно, зменшує обсяги промислового виробництва на 0,001%.

Третя гіпотеза полягала в тому, що існує статистично значуща кореляція між оподаткуванням та експортом. Отримана в результаті регресійна модель $EXPORT = 78,9943 + 0,00292 \times FISC - 0,2127 \times INF$ ($R^2 = 0,93$) свідчить про те, що збільшення податкового навантаження на 1% має дуже незначний вплив на активність експортно-орієнтованих секторів, викликаючи лише збільшення обсяги експорту 0,003%. Четверта гіпотеза стосувалася позитивного впливу податкової системи України на динаміку інвестицій. Регресійна модель $INVEST = 246,3922 + 0,4712 \times FISC - 1,4435 \times INF$ має статистично незначні параметри ($R^2 = 0,17$), що свідчить про низьку надійність підтвердження цієї гіпотези. Ця гіпотеза включала кореляцію між податковою політикою та рівнем безробіття в Україні. Отримана регресійна модель $UNE = 12,0868 - 0,00204 \times FISC - 0,01237 \times INF$ ($R^2 = 0,95$) не спростувала цю гіпотезу, зниження рівня безробіття на 0,002% не можна вважати позитивним ефектом.

Економетрична оцінка тенденцій податкових надходжень до державного бюджету України свідчить, що податки є основним джерелом бюджетних надходжень. При цьому зроблено висновок, що податки використовують для управління експортом, виробництвом та інвестиціями. Однак, позитивний вплив податки мають тільки на динаміку експорту. На розвиток виробництва зростання податкового навантаження практично не має впливу, як і на динаміку інвестицій.

Це свідчить про те, що співставлення динаміки податкових надходжень та ключових макроекономічних індикаторів не є достатньо інформативним, а тому необхідно звернути увагу на регулятивне навантаження на платників податків. Адже регулятивне навантаження та бізнес є одним із факторів, який впливає на інвестиційний клімат, що призводить до щорічного зниження обсягів іноземних інвестицій в Україну.

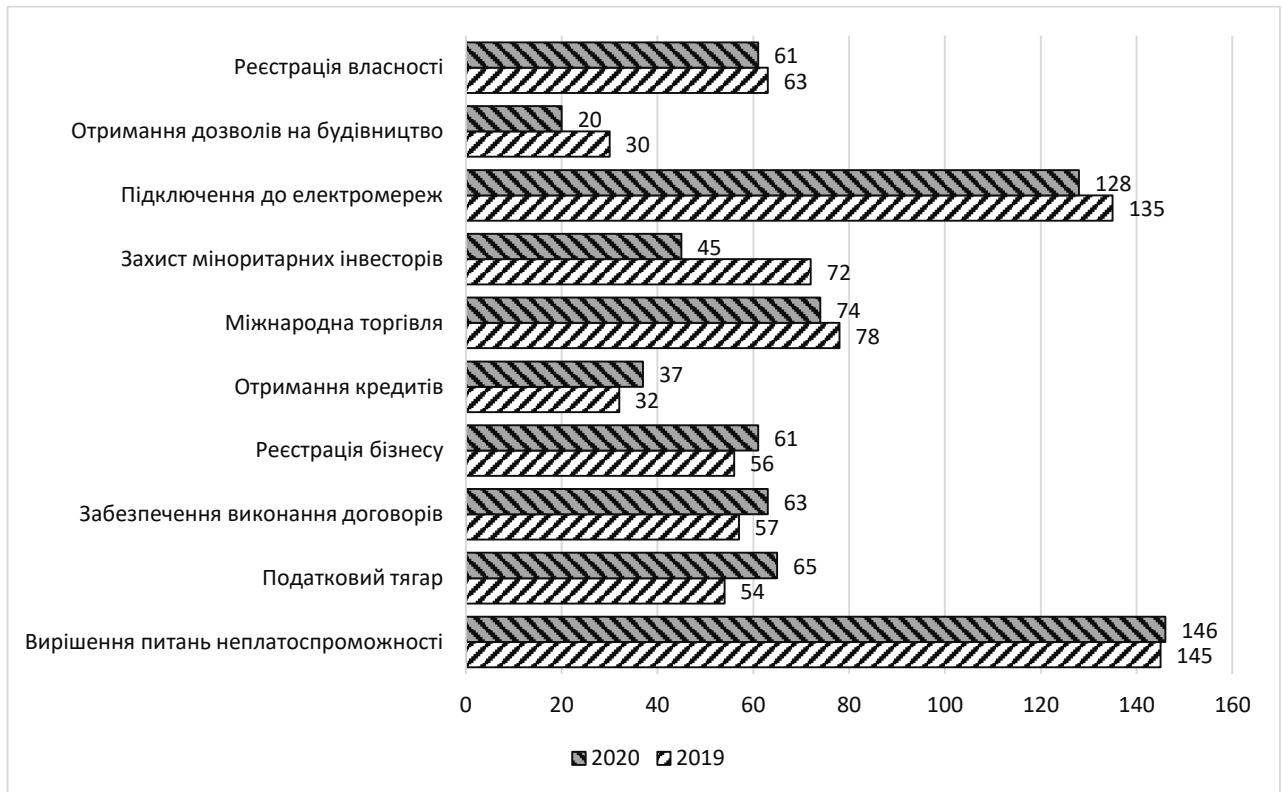
Окрім цього, податковий ризик-менеджмент повинен бути спрямований на розвиток промислового виробництва з високою доданою вартістю, шляхом зниження ставок податків та впровадження податкових пільг для підприємств,

які виробляють технологічно складну продукцію, вартість якої не залежить від кон'юнктури світових сировинних ринків.

З іншого боку потрібно розробити напрямки збільшення податкового навантаження на виробництво і експорт сировинної продукції з метою стимулювання перепрофілювання таких виробництва на переробне господарство, адже стимулювання сировинного експорту негативно позначається на довгострокових перспективах економічного розвитку.

Важливим фактором впливу на ефективність податкової реформи є стимулювання інвестиційної активності. Діяльність вітчизняних інвесторів під надмірним фінансовим тиском може бути переорієнтована на країни з більш привабливими інвестиційними режимами. Іноземні інвестори менше реагують на зміни бюджетної системи, оскільки їхні ризики більше пов'язані зі складністю відкриття бізнесу в Україні та низьким правовим захистом прав інтелектуальної власності. За даними Doing Business-2020 [58], який представляє інституційні умови для сприяння діловій активності в 190 країнах, Україна посідає лише 64 місце (у 2019 році – 71). Водночас, незважаючи на покращення таких часткових показників, як отримання дозволів (на 10 балів) або захист міноритарних інвесторів (на 27 балів), більшість досліджуваних характеристик показали лише незначне покращення позицій. За умовами оподаткування відбулося погіршення на 11 пунктів (рис. 2.3).

Відсутність інструментів фінансового регулювання інвестиційної діяльності в Україні слід компенсувати впровадженням розробок інших країн. Німецька податкова система передує у використанні стимулів для інноваційної діяльності. Японія заохочує впровадження високотехнологічних проектів, оподаткування за зниженими ставками для малих і середніх корпорацій передбачено в США. В Австрії формування резервного інвестиційного фонду (10,0% прибутку) підприємствами має витратитися на інноваційні проекти протягом чотирьох років [46, с. 5].

Рис. 2.3. Рейтингові позиції України щодо інституційного регулювання підприємницької діяльності на 2019-2020 роки

*Побудовано автором за даними [58]

Запровадження таких пільгових інструментів оподаткування для українського бізнесу сприятиме інноваційній перебудові економічної системи та залученню великих масштабів іноземних інвестицій.

2.2. Оцінка податкових реформ в Україні як інституційної основи податкового ризик-менеджменту

Слід зазначити, що за останні п'ять років відбулися численні позитивні зміни в податковому адмініструванні, визначенні бази та об'єктів оподаткування, що призвело до значного спрощення системи оподаткування. Зокрема, «замість існуючих нарахунків і відрахувань із заробітної плати введено єдиний соціальний податок (ЄСВ), тобто фактично об'єднані внески до пенсійного фонду та фонду соціального страхування. Значно спрощено також

адміністрування одного з найважливіших і бюджетних податків – податку на додану вартість (ПДВ)» [2]. Запровадження єдиного реєстру податкових накладних дозволило прозоро контролювати обчислення та сплату цього податку, уникаючи так званих «податкових дір». Також суттєво «змінено порядок відшкодування ПДВ з бюджету шляхом запровадження єдиного реєстру. Зазначені зміни створили можливість в електронному режимі загальнодоступних реєстрів отримувати інформацію про суми ПДВ, заявлені до відшкодування, та умови повернення» [2]. Такі механізми значно очистили систему податкового адміністрування як від недобросовісних платників, так і від корумпованої частини контролюючих органів. Адже «відшкодування ПДВ з бюджету протягом 2000-2013 років було чи не найбільш криміналізованим і корумпованим механізмом збагачення окремих олігархічних структур. Саме іноземні донори, МВФ, інші кредитори України висувають жорсткі вимоги до адміністрування ПДВ і змушують запровадити цей механізм» [2].

Окрім цього, в результаті трансформації системи оподаткування протягом 2011-2014 років було змінено методику визначення амортизації шляхом затвердження мінімального періоду корисного використання необоротних активів, відкориговано ставку податку на доходи фізичних осіб шляхом її зниження, впроваджено єдиний соціальний податок на заміну обов'язковим внескам до різних фондів, трансформовано звітність шляхом впровадження електронної форми звітності, посилено відповідальність за дотримання податкового законодавства, головним контролюючим органом було створено Міндоходів і зборів та зменшила кількість фіскальних неефективних податків.

Аналізуючи економічні наслідки трансформації системи оподаткування за період 2011-2014 рр. було виявлено, що у 2011-2012 рр. зафіксовано пожвавлення економіки та зростання переважної кількості макроекономічних показників, однак у 2013 р. ситуація змінилася через політичні проблеми в країні. Так, дефіцит бюджету зріс з 1,8% ВВП у 2011 році до 4,4% ВВП у 2013 році.

Трансформація системи оподаткування в період 2011-2014 рр. мала переважно фіскальну позицію, а складна політична та економічна ситуація в країні призвела до подальшої необхідності проведення податкових реформ.

Так, наприкінці 2014 року на розгляд громадськості та експертного середовища були представлені три принципово різні концепції трансформації системи оподаткування, дві з яких були запропоновані Державною фіскальною службою України, а одна – Міністерством економічного розвитку і торгівлі. Аналіз цих концепцій дозволив зробити наступні висновки:

1. Позиція всіх трьох концепцій принципово різна: пропозиції Мінекономрозвитку передбачали реалізацію регуляторної податкової політики, а дві інші концепції були фіскальними.

2. Перелік запропонованих концепцій трансформації системи оподаткування не дозволив у повній мірі реалізувати окреслені в них основні завдання, такі як: спрощення адміністрування податків та системи оподаткування малого та середнього бізнесу, скорочення витрат часу на обчислення та сплату податків. та інші.

Запропонована ДФСУ відредагована концепція та зміни у сфері легалізації фонду оплати праці та в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування були покладені в основу трансформації системи оподаткування протягом цього періоду 2015-2017 років. Крім того, всі основні заплановані зміни в податковій системі також враховані в стратегії розвитку України.

Так, відбулося зменшення кількості податків до 7 загальнодержавних (податок на прибуток підприємств; ПДВ; податок на доходи фізичних осіб; орендні платежі, акцизні та екологічні податки та збори), 2 місцевих (загальний податок та податок на майно) та 2 місцеві збори (туристичний збір та збір за паркомісця). На нашу думку, зменшення кількості податків відбулося не через реальне скасування податків, а через механічну консолідацію податків та скасування фіскальних неефективних податків і зборів, фактично не призвело до зменшення податкового навантаження.

Крім того, за період трансформації системи оподаткування у 2015-2017 рр. було суттєво скорочено перелік податкових пільг, ставки екологічного, акцизного податку, єдиного податку та структурних елементів податку на майно, знижена максимальна ставка доходів фізичних осіб; кількість груп спрощеної системи оподаткування зменшено до 4; механізм розрахунку податку на прибуток істотно коригується шляхом визначення суми податку на основі облікових показників; запроваджено використання знижувальних коефіцієнтів при розрахунку ЄСВ (єдиного соціального податку), який, однак, з часом скасували через його неефективність і розширили систему оподаткування пасивних доходів, у тому числі відсотків за депозитами.

У 2015 році продовжилося погіршення макроекономічних показників, що, однак, на нашу думку, є наслідком політичних та економічних проблем і безпосередньо не пов'язане з ефективністю трансформації системи оподаткування. З 2015 року українська система оподаткування страждала від низки проблем, які фактично зробили її найбільшою перешкодою для ефективного розвитку бізнесу [15], що загалом призвело до подальшої трансформації системи оподаткування протягом 2015-2017 років.

Таким чином, суперечливість та нестабільність податкового законодавства, наявність дискреційних повноважень та стандартів непрямой дії, складна система адміністрування (у 2015 р. вітчизняні підприємства витрачають на подання та звітність близько 350 годин, тоді як у Європі та Центральній Азії – 232,7 годин, у країнах ОЕСР – 176,6 год [16]), погана структура податкових надходжень, яка на даному етапі економічного розвитку не відповідає своїм особливостям, значний рівень податкового навантаження, що пов'язано зі значним перерозподілом ВВП через державні фінанси (близько 44% у 2020 році, з максимально допустимим у 37%), призводить до ухилення від сплати податків та уповільнення економічного зростання. Загалом недоліки в системі оподаткування України гальмують економічне зростання та призводять до високої тінізації економіки, яка, за словами Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України,

становить близько 50% у 2016 році, сприяє корупція в органах ДФСУ, яка зачіпає 27% суб'єктів господарювання [17].

Деякі ключові проблеми системи оподаткування взагалі не знайшли відображення в концепції її трансформації у 2015-2017 роках, а саме: зниження до 37% рівня перерозподілу через державні фінанси за рахунок зменшення загального корисного навантаження; модернізація класичної системи оподаткування прибутку юридичних осіб; реформування системи оподаткування майна; коригування періоду реєстрації податкових накладних; запровадження єдиного рахунку для сплати всіх податків, крім ПДВ та інших. Також недостатньо уваги приділяється модифікації фіскальної політики в контексті європейської інтеграції [18].

Триває пошук шляхів подальшого зниження податкового навантаження. При цьому слід підкреслити, що серед інших податків в Україні ПДВ найбільш гармонізований із законодавством ЄС. Якщо порівняти діючу ставку ПДВ в Україні з іншими країнами, то можна помітити, що в цілому вона відповідає міжнародним нормам. Тому дебати про ПДВ зараз здебільшого зосереджені на його адмініструванні та стягненні. Але слід зазначити, що всі країни ЄС, крім Данії, застосовують знижені ставки ПДВ на деякі фармацевтичні продукти, продукти першої необхідності, послуги громадського транспорту, періодичні видання тощо. В Україні знижена ставка ПДВ застосовується лише до фармацевтичної продукції та медичного обладнання (7%), що не кваліфікується як зменшення податкового навантаження, оскільки до його запровадження медичні препарати та обладнання були без ПДВ.

Зміна підходів до адміністрування ПДВ в Україні викликає ряд питань. Проте загалом запровадження системи електронного адміністрування ПДВ у 2015 році допомогло владі мінімізувати ризики фіксованих податкових кредитів та спростити процес декларування та сплати ПДВ. З іншого боку, більшість фірм, які пропонують своїм клієнтам умови відстрочення платежу, стикалися з труднощами, коли намагалися зареєструвати свої податкові накладні в електронній системі під час відвантаження продукції. Для реєстрації податкової

накладної необхідно мати відповідну суму на рахунку платника податків в казначейській службі.

Наприклад, якщо вам потрібно зареєструвати податкову накладну на суму 120 000 грн., у тому числі ПДВ 20 000 грн., на електронному рахунку платника податків залишок має становити 20 000 грн. Ця сума, що залишилася, складається із сум ПДВ у податкових накладних, зареєстрованих постачальниками компанії, суми ПДВ, сплаченої за імпортовані товари, грошей, перерахованих платником податку, та середньомісячних сум ПДВ, задекларованих платником податку в останніх 12 фінансових звітах місяців і виплачено (або амортизується/відкладається). Якщо суми на рахунку платника податків недостатньо, платник податків повинен перерахувати кошти зі свого поточного банківського рахунку (проте ви не можете зняти кошти назад з рахунку платника податків), щоб уникнути сплати штрафу за затримку реєстрації та втрату клієнта, оскільки без зареєстрованої податкової накладної, клієнт втрачає право на податковий кредит.

Метою електронної системи є попередження шахрайства та ухилення від сплати ПДВ через фальшиві податкові кредити, але ця система також перешкоджає ефективній діяльності компаній. Запровадження системи у 2015–2016 роках не допомогло уряду вирішити проблему своєчасного відшкодування ПДВ на експортовані товари. Ситуація покращилася лише у 2017 році, коли реєстр компаній, які претендують на відшкодування ПДВ, став відкритим. До 2017 року такі реєстри були закриті, що призводило до високих корупційних ризиків, пов'язаних із «стрибанням у черзі». Коли реєстри стали відкритими, прозорість «системи черги» також стала вищою, оскільки компанії тепер змогли стежити за процесом. Ще однією проблемою, з якою зіткнулися платники податків у 2017 році, було те, що система блокувала реєстрацію податкових накладних, якщо виявляла високий рівень ризику фіктивної операції. Іноді цей механізм створював абсурдні ситуації: наприклад, блокувалися податкові накладні виробничого підприємства, оскільки в системі не було інформації про те, що ця продукція вже була куплена цим підприємством раніше.

Іншим важливим аспектом податкового ризик-менеджменту, який зазнав істотних змін за останні п'ять років, є спеціальний режим оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Однією з умов МВФ щодо продовження кредитування було зобов'язання скасувати спеціальний режим оподаткування сільгоспвиробників. Зокрема, до 2015 року сільгоспвиробники використовували спеціальний режим оподаткування ПДВ, який передбачав сплату ПДВ за результатами поданої декларації не до бюджету, а на спецрахунок підприємства. Згодом сільськогосподарське підприємство має використати ці кошти на придбання техніки, обладнання, тобто витратити на потреби сільськогосподарської діяльності. Такий механізм дозволив сільськогосподарським товаровиробникам бути в пільгових умовах порівняно з іншими галузями. Це сприяло активному розвитку цієї галузі народного господарства в порівнянні з іншими галузями.

Наступним важливим кроком, який має здійснити держава в частині податкового ризик-менеджменту, є реформування податкового законодавства в частині податку на прибуток. Протягом останніх п'яти років тривала масштабна дискусія щодо необхідності заміни прямого податку на прибуток податком на вилучений капітал. На сьогодні в Україні діє норма чинного податкового законодавства, яка передбачає визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток та ставки податку. Під об'єктом оподаткування розуміється різниця між доходами та витратами, які в свою чергу визначаються Положенням (стандартами) бухгалтерського обліку або Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ). Основна ставка податку визначається 18 % [39].

Ще одним важливим аспектом податкового ризик-менеджменту, на який варто звернути увагу, є агресивне податкове планування з боку держави. Більшість країн світу розуміють і навіть підраховують, скільки державні бюджети втрачають від агресивного податкового планування. Розуміння

проблеми важливіше, ніж пошук відповідей, як з нею впоратися. Виявляється, в Україні ще не сформовано розуміння впливу агресивного податкового планування на бюджет країни. Більшість дискусій ведеться навколо податкової реформи, а доходи без обмежень виносяться за кордон. Існуючі міжнародні конвенції про уникнення подвійного оподаткування зловживають не лише транснаціональними корпораціями, а й «вітчизняними інвесторами» – часто для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Більшість із цих конвенцій є застарілими та містять звільнення від оподаткування в Україні.

Вперше проблеми подвійного оподаткування були обговорені в 1910 р. на Міжнародній фінансовій конференції в Брюсселі. Того року була створена Ліга Націй, яка розробила перший типовий проект конвенції про уникнення подвійного оподаткування та міжнародне співробітництво у сфері адміністрування податків. З середини 1950-х років Центр міжнародного податкового співробітництва перетворився на Податковий комітет Організації економічного співробітництва та розвитку – ОЕСР [56]. Очевидно, що настав час змін, оскільки перед урядами країн постали нові виклики: подвійне оподаткування доходів і рух оподаткування прибутку в юрисдикціях з низьким рівнем оподаткування. Результатом змін є розробка заходів щодо протидії зменшенню бази оподаткування та переміщенню прибутку за кордон.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз тенденцій надходження податків до державного бюджету України дав змогу зробити висновок про те, що в 2020 році частка податків у доходах державного бюджету України склала 93%, а це підвищує важливість розвитку податкового ризик-менеджменту в нашій державі. Однак економетричний аналіз впливу динаміки податкових надходжень на збільшення ВВП, експорту, інвестицій, виробництва та зменшення безробіття свідчить про дуже низький зв'язок між обсягом податкових надходжень до державного бюджету та ключовими макроекономічними індикаторами. Такі результати, на

наш погляд, зумовлені тим, що податки в Україні перерозподіляються здебільшого на фінансування споживчих видатків з державного бюджету. Споживчі видатки дозволяють збільшити ВВП за рахунок того, що 85% його вартості формується за рахунок споживчого попиту домогосподарств. Однак такий попит спрямований на іноземну продукцію збільшення якої призводить до збільшення імпорту та автоматичного збільшення обсягів надходження від податку на додану вартість з імпортованих товарів. Проте перерозподіл на податків на капітальні видатки є мізерним, що не сприяє розвитку інфраструктури національної економіки та розвитку національної промисловості, тому ми отримали негативний результат кореляції податків і промислового виробництва.

2. Результати економетричних розрахунків дозволяють звернути увагу на негативний вплив динаміки податкових надходжень на динаміку іноземних інвестицій, при тому що рівень податкового навантаження в Україні є нижчим, ніж в деяких країнах Європи. На наш погляд, така ситуація пов'язана з високим рівнем регулятивного тиску на суб'єктів інвестування і підприємництва, що підтверджують результати рейтингу Doing Business.

3. Податкові реформи, які були проведені в останні п'ять років в Україні мають як позитивні так і негативні наслідки для ефективності податкового ризик-менеджменту. Зокрема позитивним моментом є зміна порядку відшкодування ПДВ з бюджету шляхом запровадження єдиного реєстру. Зазначені зміни створили можливість в електронному режимі загальнодоступних реєстрів отримувати інформацію про суми ПДВ, заявлені до відшкодування, та умови повернення. Такі механізми значно очистили систему податкового адміністрування як від недобросовісних платників, так і від корумпованої частини контролюючих органів. Однак, негативним на наш погляд є ліквідація спеціального режиму оподаткування сільськогосподарських виробників на вимогу МВФ та ЄС, адже в Європейському Союзі сільськогосподарська галузь якого є конкурентом вітчизняного сільського господарства існують масштабні програми підтримки сільськогосподарських виробників та протекціоністський

захист ринку сільськогосподарської продукції. Ми погоджуємося з тим, що спеціальний режим оподаткування сільськогосподарських виробників в Україні потрібно було модернізувати до вітчизняних реалій і проблем розвитку сільського господарства, зокрема сектору тваринництва, а також спрямувати підтримку на збереження родючості ґрунтів, які сьогодні є головним активом України. Однак повне скасування спеціального режиму оподаткування виробників сільськогосподарської продукції призведе до ще більшого занепаду галузі тваринництва та інших важливих для продовольчої безпеки держави, однак нерентабельних напрямків сільського господарства.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Оптимізацію механізмів адміністрування податків варто розділити на два напрямки: підвищення ефективності роботи податкових органів України та підвищення ефективності адміністрування податку на додану вартість і перегляд податкових пільг.

Аналізуючи дані Звіту про виконання Плану діяльності Державної податкової служби на 2020 рік можна зробити висновок про досить низький рівень ефективності роботи податкових органів в частині виявлення податкових ризиків та порушення податкового законодавства, що призводить до значних втрат Державного бюджету України від недоотримання податкових платежів та штрафів. Так, у результаті податкових перевірок у 2019 році було донараховано податків на суму 49,7 млрд грн, а за 2020 рік лише 17,8 млрд грн, тобто менше на 31,9 млн грн, або на 64,2 відсотка. «Узгоджено від донарахованої у 2020 році суми податку 8,1 млрд грн (45,2%), а сплачено до бюджету лише 2,2 млрд грн або 27,1% від узгодженої донарахованої суми податку, або 12,4% від донарахованої у 2020 році суми податку» [12]. «Окрім цього, варто звернути увагу й на те, що за неякісне проведення перевірки та недоведення правомочності встановлених порушень скасовано грошових зобов'язань на суму 1,2 млрд грн (або 54,7 % від загальної кількості скасованих грошових зобов'язань)» [12]. Про факти корупції в податкових органах немає офіційних статистичних даних, однак ця складова ефективності роботи податкових органів України також має вагомий вплив на недоотримання державним бюджетом податкових надходжень.

Таким чином, враховуючи наведені вище статистичні дані, що відображають елементи ефективності роботи податкових органів України можна зробити висновок про необхідність підвищення рівня прозорості та публічності

діяльності Державної податкової служби. Окрім цього, необхідно пришвидшити створення Бюро фінансових розслідувань, яке замінить податкову міліцію, що дасть змогу з одного боку зменшити регулятивний тиск на бізнес, а з іншого – дозволить підвищити ефективність боротьби з несплатою податків.

Окрім підвищення ефективності роботи податкових органів України, актуальним завданням влади в частині збільшення надходжень до Державного бюджету України є оптимізація адміністрування податків, зокрема податку на додану вартість.

В науковій літературі з цього питання є декілька пропозицій з якими варто погодитися. Так, український дослідник К. Швабій пропонує зменшити ставку ПДВ з 20% до 15% мотивуючи це тим, що: по-перше – зниження ставки дасть змогу мінімізувати незаконне відшкодування ПДВ; по-друге – зменшення ставки усуває джерела фінансування корупції, зокрема політичної, боротьба з якою є не менш напруженою, але, як відомо, також не зовсім успішною; по-третє – зниження ставки дозволить підвищити фіскальну ефективність податку; по-четверте – суму недоотриманих бюджетом коштів збільшується купівельна спроможність населення, тож вони все одно повернуться до бюджету сплаченими податками (ПДВ і акцизний податок); по-п'яте, зменшення ставки ПДВ матиме позитивний психологічний ефект для пересічних платників податків, що має призвести до підвищення рівня добровільності сплати [49].

Ми погоджуємося із пропозицією щодо зменшення ставки ПДВ з 20% до 15%, адже також вважаємо, що це дасть змогу збільшити платоспроможний попит населення через зниження цін на товари і послуги, що в результаті приведе до зростання кінцевого споживання, а отже й до зростання ВВП. Однак, на наш погляд, сумнівним є твердження автора щодо підвищення рівня добровільності сплати ПДВ пересічними платниками податків, адже за такого низького рівня довіри до державного апарату, яка за даними опитування проведеного Центром Разумкова становить лише 16,2%, добровільна сплата податків є малореалістичною.

На наш погляд, з метою підвищення ефективності адміністрування ПДВ за умови зниження ставки необхідно запровадити його автоматичне стягнення з кожної трансакції через банківські рахунки, а банк, відповідно, повинен стати податковим агентом при сплаті ПДВ. Сьогоднішні інформаційні технології та комп'ютерні інновації дозволяють відстежувати будь-який платіж, будь-якого підприємства, тому запровадження такої форми адміністрування ПДВ в Україні не повинно викликати жодних проблем.

Для стимулювання енергозбереження доцільно застосовувати нульову ставку ПДВ в Україні на виробництво енергії з відновлюваних джерел: води, повітря, сонця, деревини, соломи, біосировини (як свідчить міжнародна практика).

Для вдосконалення процесу бюджетного відшкодування ПДВ в Україні доцільно визначити низку підприємств, що є постійними експортерами, які сумлінно оплачують інші податки та ефективно здійснюють своє господарювання. Таким суб'єктам потрібно відшкодувати ПДВ за спрощеною процедурою, або у першу чергу. Це стимулюватиме інші підприємства вести достовірнішу звітність та ефективніше працювати загалом. Варто визнати, що переваги в цьому отримують великі підприємства, оскільки, визнаючи стабільного суб'єкта підприємництва, майно має стати першим при оцінці його фінансового стану (це забезпечить зменшення кількості фіктивних фірм або посередників у низці підприємств, яким необхідно відшкодувати ПДВ). Варто спрощувати систему обліку, посилюючи податковий контроль за можливими напрямками зловживань із відшкодуванням податку.

Погоджуємось з М. Карліним, що «вартим уваги є поступове зниження рівня відшкодування ПДВ підприємствам-експортерам сировини і напівфабрикатів, тобто, продукції з низькою часткою доданої вартості, щоб стимулювати їх до експорту продукції з високою часткою доданої вартості. Термін такого зниження доцільно встановити на рівні 10 років, а щорічний обсяг зменшення відшкодування ПДВ – 10%» [14]. Відповідно, перший рік рівень відшкодування ПДВ експортерам продукції з низькою часткою доданої вартості

становитиме 90%, у другий рік – 80% і так далі. Тільки таким непопулярним фінансовим заходом з боку держави можна буде забезпечити прискорений перехід України до інвестиційно-інноваційного шляху розвитку. Крім того, відшкодування ПДВ не повинно перетворюватися у засіб першочергової підтримки тих підприємств, що є “спонсорами” політичної сили, яка знаходиться при владі. Повне відшкодування ПДВ потрібно залишити тільки тим експортерам, які вивозять з України продукцію (послуги) з високою часткою доданої вартості, у тому числі підприємствам з іноземним капіталом, які будуть виробляти у нашій країні високотехнологічну продукцію..

Найбільш дієвим методом мінімізації зловживань із відшкодуванням ПДВ, на нашу думку, є введення механізму сплати ПДВ односторонньої дії. Так, у «Європейському Союзі діє “Зворотний механізм нарахування зобов’язань щодо ПДВ”, який полягає у тому, що ПДВ стягується на місці споживання товару, замість місця виробництва. Іншими словами: зобов’язання зі сплати ПДВ переміщуються від продавця товарів і послуг до їх користувача. Покупець не перераховує ПДВ продавцю, залишає суму вихідного ПДВ у себе, і на нього переходять відповідні зобов’язання зі сплати цієї суми. У результаті від ПДВ залишається тільки назва, і він стає більше схожим на податок на споживання».

При цьому зворотний механізм повністю знімає проблему відшкодування ПДВ, оскільки в експортера одразу залишається той вихідний ПДВ, який за традиційною системою є підставою для відшкодування. Отже, додаткової операції відшкодування як такої вже не потрібно, а отже, і фіктивне відшкодування стає неможливим.

На сьогодні цей механізм вже діє в ЄС для широкого кола послуг (консультаційні, рекламні, ліцензійні, фінансові, кадрові, агентські тощо), де переважають численні дрібні фірми, що обслуговують великі фірми, які є надійними. Навіть такі обмежені масштаби запровадження довели ефективність зворотного механізму, і це підняло хвилю ініціатив у напрямку поступового витіснення старого механізму ПДВ.

Проте вважаємо, що основною проблемою, а також резервом до зростання

доходів Державного бюджету України, є надмірна кількість податкових пільг. Хоча до позитивних сторін пільгового оподаткування відносять те, що господарські структури, одержавши пільги, можуть зміцнювати своє фінансове становище, оновлювати виробництво, підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції, проте саме пільгове оподаткування зумовило виникнення неоднакових економічних умов для господарювання, а отже і для створення значного неофіційного сектору економіки, ухилень від оподаткування, невчасної сплати податкових надходжень тощо.

Через нагромадження податкових пільг в Україні відбувався розвиток тіньових схем ухилення від оподаткування та створення національної олігархії. Але повністю відмовитися від цієї практики сьогодні неможливо. Адже галузі, які здійснюють створення суспільних благ, є важливими для соціально-економічного розвитку, та не можуть на рівних умовах успішно конкурувати з іншими галузями, отже, потребують податкового стимулювання. Проте таке стимулювання повинно бути спрямоване не лише на звичайне зростання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, що, безперечно, важливо, а й на скерування їх діяльності у напрямку інноваційно-інвестиційного розвитку.

Про низький рівень ефективності податкових пільг в Україні можна зробити висновок виходячи із порівняльної характеристики податкових пільг в Україні та Польщі, яка переважає нашу країну за ВВП на душу населення в 4-5 разів.

Так, аналізуючи види податкових пільг для сільськогосподарських і несільськогосподарських підприємств Польщі (табл. 3.1), можемо зробити висновок про те, що їх концепція відповідає загальним тенденціям розвитку польської економіки, адже жодна з пільг не спрямована на стимулювання сировинного виробництва. Навпаки, існуючі податкові пільги спрямовані на розвиток інфраструктури, інновацій та переробної промисловості з високою часткою доданої вартості. Саме такий підхід до реалізації всієї фіскальної політики Польщі призвів до високого рівня економічного розвитку порівняно з Україною.

Таблиця 3.1

Групи основних податкових пільг для економіки і сільського господарства в Польщі та їх характеристика

Групи податкових пільг
Пільги для сільськогосподарських підприємств
Звільнення від оподаткування придбання землі площею до 100 га для створення нового фермерського господарства або розширення існуючого
Інвестиційна пільга для фермерів на будівництво або модернізацію тваринницьких будівель для розведення та утримання сільськогосподарських тварин та об'єктів охорони навколишнього середовища; будівництво дренажних споруд та придбання пристрої водопостачання для ферми; придбання пристроїв, що використовуються для виробничих цілей щодо природних джерел енергії (вітер, біогаз, сонце, падіння води). <i>Інвестиційна пільга надається після завершення інвестиції і полягає у відрахуванні з сільськогосподарського податку на землю, розташовану в комуні, де була здійснена інвестиція, - у розмірі 25%, задокументованого за допомогою інвестиційних рахунків. Однак пільги для тих самих інвестицій не може використовуватися більше 15 років.</i>
Податкові пільги для фермерів, які знаходяться в гірській місцевості та податкові кредити у випадку стихійного лиха.
Доходи отримані від продажу фермерської нерухомості звільнюються від оподаткування
Звільняються від податку на доходи фізичних осіб отримані від агротуризму (оренда сільських будинків, кімнат в селах тощо)
Звільняються від податку на доходи фізичних осіб від продажу переробної сільськогосподарської продукції
Звільняється від податку на доходи фізичних осіб винагорода, отримана членами сільськогосподарських виробничих кооперативів за використання земельних внесків кооперативами.
Застосовується податкова пільга на сільське господарство, що полягає у зменшенні податку в перший рік на 75%, а в другий рік на 50% у випадку придбання землі або розширення існуючої ферми площею до 100 га (5 років), земля, що є результатом освоєння пустирів (5 років), та земля після обміну або об'єднання (1 рік)
Частини ріллі, луки та пасовища, внаслідок меліорації яких призвело до знищення врожаю в результаті осушувальних робіт, були звільнені від оподаткування сільськогосподарським податком. Звільнення охоплює податковий рік, в якому сталася шкода врожаю.
Пільги для несільськогосподарських підприємств
Прискорена амортизація. Застосовується для малих платників податків (величина доходу від реалізації яких за попередній рік не перевищує 1,2 млн. євро) і тих платників, які розпочинають виробництво. Застосовується для придбання нематеріальних активів, крім легкових автомобілів. Ліміт списання коштів на амортизацію не може перевищувати 50 тис. євро протягом податкового року.
Звільняються від оподаткування витрати на закупівлю нових технологій платниками податків що займаються несільськогосподарською діяльністю.
Урегулювання збитків за попередні роки. Можливість списання податкових платежів в поточному податковому році та протягом наступних 5 років, але не більше ніж на 50% у випадку отримання збитків за тим чи іншим джерелом доходів в попередні роки.
Звільняються від оподаткування субсидії з державного місцевих бюджетів
Податковий кредит. Платники податків, які вперше розпочали підприємницьку діяльність, після подання відповідної декларації та виконання умов, передбачених Законом про ПДФО (включаючи підтримку певного рівня зайнятості), отримують право на щорічне звільнення від зобов'язання сплачувати аванси з податку на прибуток .
Звільняються від оподаткування доходи отримані від діяльності у спеціальних економічних зонах на основі відповідних дозволів. Використовується обмежена квота державної допомоги.
Звільняються від акцизного збору біокомпоненти призначені для рідкого палива, паливо з біокомпонентами, біокомпоненти, які становлять самостійне паливо,
Звільняється від акцизного збору виробництво електроенергії з відновлювальних джерел

Побудовано автором на основі [54].

Податкові пільги щодо звільнення оподаткування придбання землі площею до 100 га спрямовані на заохочення до ведення виробничого і органічного сільського господарства, адже новостворені ферми звільняються практично від всіх видів податку, що дає змогу на початкових етапах їх функціонування акумулювати необхідний ресурс як для поповнення обігових коштів, так і для інвестицій в основний капітал – будівництво господарських приміщень, закупівля сільськогосподарської техніки тощо.

Інвестиційна пільга, яка застосовується для фермерських господарств і сімейних ферм, що будують тваринницькі будівлі, на наш погляд, є досить важливою для розвитку тваринництва в Польщі. Окрім цього тваринництво, на відміну від рослинництва має вищий ступінь доданої вартості, а також сприяє внесенню органічних добрив в ґрунти, що дозволяє підтримувати їх якість на належному рівні.

Досить інноваційною пільгою в податковій системі Польщі, є пільга на розвиток агротуризму. Така пільга може бути застосована і в Україні для створення еко-садиб та розвитку агротуризму в новостворених об'єднаних територіальних громадах, що дасть змогу в перспективі наповнювати бюджети таких громад.

Стимулювання освоєння пустирів, меліорації земель також є важливим заходом держави щодо розвитку сільського господарства як одного із драйверів економічного зростання і зростання зайнятості.

Податкові пільги, які застосовуються для сільськогосподарських підприємств в Польщі переслідують не лише мету розвитку сільського господарства, але й мету щодо створення нових робочих місць, адже на відміну від в Україні в Польщі поширеними є малі і сімейні ферми з площею банку землі, яка не перевищує 100 га. Тому кількість таких фермерських господарств є досить великою, що збільшує зайнятість сільського населення.

Окрім цього податкові пільги для сільськогосподарських підприємств створюють умови для розвитку переробного та органічного сільського господарства, яке продукує товари з високою часткою доданої вартості, що

знижує залежність польського сільського господарства від кон'юнктури світових товарних ринків.

Податкові пільги для несільськогосподарських підприємств спрямовані на підтримку інвестиційної діяльності, що здійснюється малими платниками податків та платниками податків, які починають свою ділову діяльність. Такі заходи держави заохочують створювати стартапи, модернізувати вже створені підприємства, що позитивно позначається на діловому кліматі. Важливими є пільги щодо підтримки інноваційної діяльності, які застосовуються для підприємств різних форм власності та різної величини. Пільги для підприємств-виробників біокомпонентів, біопалива, електроенергії з відновлювальних джерел також стимулюють інновації та виробництво товарів з високою часткою доданої вартості.

Як і пільги для сільськогосподарських підприємств, пільги для несільськогосподарських підприємств Польщі також спрямовані на розвиток виробництва з високою часткою доданої вартості, що сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності польської продукції, збільшує доходи підприємств, а в кінцевому підсумку призводить до збільшення обсягів надходжень до державного бюджету Польщі.

Що ж стосується України, то податкова політика також передбачає ряд пільг, які використовуються для різних галузей економіки. Аналізуючи Довідник податкових пільг України [10] можемо зробити висновок, що окрім пільг для освіти, культури, медицини, спорту та соціальної сфери велика кількість пільг використовується для галузей економіки, які беруть участь у торгівлі в межах міждержавних договорів про зони вільної торгівлі, або в межах інших міждержавних угод. Однак, проаналізувати важливість таких пільг для економічного розвитку досить важко, адже з одного боку відсутні необхідні статистичні дані, а з іншого – ревізії потребують ефекти для національної економіки від діяльності наявних зон вільної торгівлі, що ми залишимо для подальших наукових досліджень. Окрім цього, варто відмітити тимчасові податкові пільги, які застосовуються для виробництва і торгівлі товарами

призначених для національної оборони та для проведення антитерористичної операції на Сході України.

Податкові пільги для підприємств є досить специфічними і, на наш погляд, не завжди відповідають загальнодержавним завданням з стимулювання економічного розвитку України (табл. 3.2). Поряд з цим зауважимо, що на вимогу Міжнародного валютного фонду спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства скасовано. Відтак, в Україні на відміну від Польщі не існує податкових пільг для розвитку сільського господарства, що на наш погляд, негативно впливає на розвиток фермерських господарств, сімейних ферм, сільськогосподарських кооперативів, розвиток тваринництва та покращення стан ґрунтів, а також на соціально-економічну ситуацію в сільських населених пунктах, що в кінцевому підсумку матиме негативний вплив на обсяги податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів.

Аналізуючи наявні податкові пільги для підприємств України можемо зробити висновок, що податкове стимулювання економічного розвитку в Україні практично не здійснюється.

Так, в переліку податкових пільг можна виокремити лише чотири групи податкових пільг, які можуть сприяти економічному зростанню. Це пільги для літакобудування і космічної галузі, для садівництва і виноградарства, для здійснення науково-дослідних робіт, для ввезення кузовів транспортних засобів для виробництва автомобілів в Україні.

Безумовно, літакобудування і космічна галузь є капіталомісткими галузями економіки з високою часткою доданої вартості, однак стимулювання розвитку однієї галузі не матиме жодного впливу на загальне економічне зростання України. Це ж саме стосується підтримки садівництва і виноградарства.

Варто відміти пільгу для платників податків, у яких річний дохід, визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний період, не перевищує трьох мільйонів гривень, адже ця податкова преференція дещо полегшує розвиток малого і середнього бізнесу.

Таблиця 3.2

Групи основних податкових пільг для економіки України та їх характеристика [10]

Податкові пільги в Україні
Тимчасово, до 1 січня 2025 року, звільняється від оподаткування прибуток підприємств - суб'єктів літакобудування, що підпадають під дію норм статті 2 Закону України «Про розвиток літакобудівної промисловості». Вивільнені кошти (суми податку, що не сплачуються до бюджету та залишаються в розпорядженні платника податку) використовуються на науково-дослідні та дослідницько-конструкторські роботи з літакобудування, створення чи переоснащення матеріально-технічної бази, збільшення обсягу виробництва, запровадження новітніх технологій. Використання таких коштів має бути пов'язане з діяльністю платника податку, прибуток від якої звільняється від оподаткування.
На період до 31 грудня 2021 року застосовується ставка нуль відсотків для платників податку на прибуток, у яких річний дохід, визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний період, не перевищує трьох мільйонів гривень та розмір нарахованої за кожний місяць звітного періоду заробітної плати (доходу) кожному з працівників, які перебувають з платником податку у трудових відносинах, є не меншим як дві мінімальні заробітні плати, розмір якої встановлено законом.
Тимчасово, до 1 січня 2022 року, звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з постачання на митній території України вугілля та/або продуктів його збагачення товарних.
Тимчасово, до 31 грудня 2022 року, звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з постачання на митній території України транспортних засобів, оснащених виключно електричними двигунами (одним чи декількома).
Звільняються від сплати акцизного податку з операції з реалізації скрапленого газу на спеціалізованих аукціонах для потреб населення у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.
Акцизний податок справляється за ставкою 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту із біоетанолу, що використовується підприємствами для виробництва бензинів моторних сумішевих із вмістом біоетанолу, етил-трет-бутилового етеру (ЕТБЕ), інших добавок на основі біоетанолу.
Звільняються від оподаткування операції з реалізації на митній території України кузовів до автомобілів легкових, за умови подальшого виготовлення з них автомобілів.
Фінансовий результат до оподаткування зменшується: на суму від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років.
Не сплачується земельний податок за земельні ділянки сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та фермерських (селянських) господарств, зайняті молодими садами, ягідниками та виноградниками до вступу їх у пору плодоношення, а також гібридними насадженнями, генофондовими колекціями та розсадниками багаторічних плодкових насаджень.
Звільняються від оподаткування операції з постачання послуг з фундаментальних досліджень, науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт, якщо такі послуги та/або роботи постачаються особою, яка безпосередньо отримує оплату їх вартості з рахунка органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів
Тимчасово, до 1 січня 2023 року, суб'єкти космічної діяльності, на яких поширюється дія Закону України «Про космічну діяльність», звільняються від сплати податку на додану вартість за операціями з постачання на митній території України результатів науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт, які виконуються для потреб космічної діяльності. З метою застосування цієї пільги Кабінет Міністрів України встановлює порядок ведення реєстру зазначених науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.
Тимчасово до 1 січня 2022 року від оподаткування податком на додану вартість звільняються операції з постачання відходів та брухту чорних і кольорових металів, а також паперу та картону для утилізації (макулатури та відходів). Переліки таких відходів та брухту чорних і кольорових металів затверджуються Кабінетом Міністрів України.
Тимчасово до 1 січня 2022 року звільняються від оподаткування операції з вивезення в митному режимі експорту відходів і брухту чорних і кольорових металів, а також паперу та картону для утилізації (макулатури та відходів). Переліки таких відходів та брухту чорних і кольорових металів затверджуються Кабінетом Міністрів України.
Нафтопродукти, які можуть бути реалізованими у якості сировини для виробництва у хімічній промисловості за нульовою ставкою акцизного податку.
Звільняється від оподаткування реалізація тютюнової сировини тютюново-ферментаційним заводам особами, які виробляють тютюнову сировину на митній території України. Звільняється від оподаткування реалізація ферментованої (переробленої) тютюнової сировини тютюново-ферментаційними заводами виробникам тютюнових виробів.

Пільги на імпорт електромобілів та виробництво біопалива можуть мати позитивний ефект на розвиток цих секторів економіки, однак не на загальний економічний розвиток.

Пільга щодо звільнення від оподаткування імпорту автомобільних кузовів також є неефективною, адже стимулює імпорт, а не національне виробництво, а отже на економічне зростання має незначний вплив.

Більшість податкових пільг в Україні спрямовані на стимулювання виробництва сировини: етиловий спирт; нафтопродукти; кам'яне вугілля; відходи і брухт чорних та кольорових металів; тютюнова сировина.

Виходячи з аналізу податкових пільг для підприємств України, можемо зробити висновок про відсутність ефективної стратегії податкового ризик-менеджменту зокрема, і стратегії розвитку держави загалом. Адже наявні податкові пільги не дають можливості модернізувати національну економіку з сировинного приросту розвинутих країн світу на конкурентоспроможну, інноваційно-технологічну економіку з промисловістю, яка продукує товари з високим рівнем доданої вартості.

Висновки до розділу 3

Дослідження результативності податкових реформ в Україні свідчить про необхідність гармонізації податкового законодавства України з Податковим кодексом Європейського Союзу, де концептуальним пріоритетом при визначенні інструментів податкових преференцій є застосування компенсаційного, а не дискримінаційного характеру податкових пільг щодо інших суб'єктів господарювання.

Реформи податкового адміністрування мають бути зосереджені на інструментах забезпечення відкритості та оцифрування компонента послуг податкового адміністрування. Підвищення ефективності податкового адміністрування має бути забезпечено шляхом запровадження фінансової відповідальності платників податків та розширення повноважень податкових органів. Пріоритетними напрямками є зміни в податковому обліку, розробка та

впровадження інструментів запобігання шахрайству, пов'язаних із трансфертним ціноутворенням та застосуванням договорів про уникнення подвійного оподаткування в рамках приєднання України до Base Erosion та Profit Shifting.

З метою визначення напрямів удосконалення податкового ризик-менеджменту України в частині політики податкових пільг в роботі проведено порівняльний аналіз наявних податкових пільг для підприємств в Польщі та Україні. Це дало змогу зробити висновок про те, що концепція податкових пільг в Польщі відповідає загальним тенденціям розвитку польської економіки, адже жодна з пільг не спрямована на стимулювання сировинного виробництва. Навпаки, існуючі податкові пільги спрямовані на розвиток інфраструктури, інновацій та переробної промисловості з високою часткою доданої вартості. Саме такий підхід до реалізації податкового ризик-менеджменту Польщі призвів до високого рівня економічного розвитку порівняно з Україною.

Щодо України, то податкові пільги для підприємств є досить специфічними і, на наш погляд, не завжди відповідають загальнодержавним завданням з стимулювання економічного розвитку України. Аналізуючи Довідник податкових пільг України можемо зробити висновок, що окрім пільг для освіти, культури, медицини, спорту та соціальної сфери велика кількість пільг використовується для галузей економіки, які беруть участь у торгівлі в межах міждержавних договорів про зони вільної торгівлі, а бо в межах інших міждержавних угод. Більшість податкових пільг в Україні спрямовані на стимулювання виробництва сировини: етиловий спирт; нафтопродукти; кам'яне вугілля; відходи і брухт чорних та кольорових металів; тютюнова сировина. В переліку податкових пільг можна виокремити лише чотири групи податкових пільг, які можуть сприяти економічному зростанню. Це пільги для літакобудування і космічної галузі, для садівництва і виноградарства, для здійснення науково-дослідних робіт, для ввезення кузовів транспортних засобів для виробництва автомобілів в Україні, однак стимулювання розвитку однієї галузі не матиме жодного впливу на загальне економічне зростання України. Це ж саме стосується підтримки садівництва і виноградарства.

ВИСНОВКИ

1. Державний податковий ризик-менеджмент у цілому забезпечує ухвалення податкових рішень зокрема організацію податкового процесу, державне податкове планування (прогнозування), державне податкове регулювання та державний податковий контроль. Отже податковий ризик-менеджмент можна визначити, як цілеспрямовану, організовану діяльність суб'єктів, з одного боку держави, та платників податків - з іншого, з метою найбільш оптимального та юридично компетентного впливу на податкові фонди грошових коштів, включаючи управління фінансовими активами, які є в наявності. Податковий ризик-менеджмент включає також вироблення пріоритетів на формування та реалізацію податкової політики на макро- та мікрорівнях.

2. Податковий ризик-менеджмент є структурним елементом податкової системи і управлінською домінантою податкової політики. Також він являє собою сукупність прийомів і методів цілеспрямованого керуючого впливу держави на процес оподаткування з метою забезпечення реалізації завдань податкової політики. Податковий ризик-менеджмент не структурується за рівнями управління. Зважаючи на те, що його суб'єктом є держава в особі компетентних органів виконавчої влади, поняття податкового та державного податкового ризик-менеджменту ототожнюються.

3. Об'єктом податкового ризик-менеджменту є процес оподаткування, а метою – забезпечення ефективної реалізації завдань податкової політики. Податковий ризик-менеджмент, податкове адміністрування, податкове регулювання – поняття не тотожні. Податкове адміністрування і податкове регулювання є формами реалізації податкового ризик-менеджменту.

4. Податковий ризик-менеджмент на мікро рівні, тобто на рівні підприємств є дещо відмінним від державного податкового ризик-менеджменту, адже основною його метою є оптимізація виплати податків використовуючи наявні законні можливості мінімізації податкового навантаження на підприємство, а також дотримання строків і сум виконання податкових

зобов'язань. Основою податкового ризик-менеджменту на підприємстві є аналіз моделі підприємства та формування політики підприємства, що дає змогу визначити поточний стан справ на підприємстві та розглянути можливості його стратегічного розвитку. Саме на цій основі визначається чутливість підприємства до податків (коефіцієнт еластичності). Наступним етапом податкового ризик-менеджменту на підприємстві є формування операційного бюджету по податках, то формування резерву для виплати податків під час настання строків виконання податкових зобов'язань. Важливим етапом є оптимізація податкових виплат шляхом перегляду нормативів діяльності підприємства, залучення податкових пільг тощо. Окрім цього невід'ємною частиною податкового ризик-менеджменту на мікрорівні є формування податкового календаря та контролю за податковою дисципліною, що дозволяє систематизувати процес управління податковими виплатами підприємства.

5. Аналіз тенденцій надходження податків до державного бюджету України дав змогу зробити висновок про те, що в 2020 році частка податків у доходах державного бюджету України склала 93%, а це підвищує важливість розвитку податкового ризик-менеджменту в нашій державі. Однак економетричний аналіз впливу динаміки податкових надходжень на збільшення ВВП, експорту, інвестицій, виробництва та зменшення безробіття свідчить про дуже низький зв'язок між обсягом податкових надходжень до державного бюджету та ключовими макроекономічними індикаторами. Такі результати, на наш погляд, зумовлені тим, що податки в Україні перерозподіляються здебільшого на фінансування споживчих видатків з державного бюджету. Споживчі видатки дозволяють збільшити ВВП за рахунок того, що 85% його вартості формується за рахунок споживчого попиту домогосподарств. Однак такий попит спрямований на іноземну продукцію збільшення якої призводить до збільшення імпорту та автоматичного збільшення обсягів надходження від податку на додану вартість з імпортованих товарів. Проте перерозподіл на податків на капітальні видатки є мізерним, що не сприяє розвитку інфраструктури національної економіки та розвитку національної

промисловості, тому ми отримали негативний результат кореляції податків і промислового виробництва.

6. Результати економетричних розрахунків дозволяють звернути увагу на негативний вплив динаміки податкових надходжень на динаміку іноземних інвестицій, при тому що рівень податкового навантаження в Україні є нижчим, ніж в деяких країнах Європи. На наш погляд, така ситуація пов'язана з високим рівнем регулятивного тиску на суб'єктів інвестування і підприємництва, що підтверджують результати рейтингу Doing Business.

7. Податкові реформи, які були проведені в останні п'ять років в Україні мають як позитивні так і негативні наслідки для ефективності податкового ризик-менеджменту. Зокрема позитивним моментом є зміна порядку відшкодування ПДВ з бюджету шляхом запровадження єдиного реєстру. Зазначені зміни створили можливість в електронному режимі загальнодоступних реєстрів отримувати інформацію про суми ПДВ, заявлені до відшкодування, та умови повернення. Такі механізми значно очистили систему податкового адміністрування як від недобросовісних платників, так і від корумпованої частини контролюючих органів. Однак, негативним на наш погляд є ліквідація спеціального режиму оподаткування сільськогосподарських виробників на вимогу МВФ та ЄС, адже в Європейському Союзі сільськогосподарська галузь якого є конкурентом вітчизняного сільського господарства існують масштабні програми підтримки сільськогосподарських виробників та протекціоністський захист ринку сільськогосподарської продукції. Ми погоджуємося з тим, що спеціальний режим оподаткування сільськогосподарських виробників в Україні потрібно було модернізувати до вітчизняних реалій і проблем розвитку сільського господарства, зокрема сектору тваринництва, а також спрямувати підтримку на збереження родючості ґрунтів, які сьогодні є головним активом України. Однак повне скасування спеціального режиму оподаткування виробників сільськогосподарської продукції призведе до ще більшого занепаду галузі тваринництва та інших важливих для продовольчої безпеки держави, однак нерентабельних напрямків сільського господарства.

8. Дослідження результативності податкових реформ в Україні свідчить про необхідність гармонізації податкового законодавства України з Податковим кодексом Європейського Союзу, де концептуальним пріоритетом при визначенні інструментів податкових преференцій є застосування компенсаційного, а не дискримінаційного характеру податкових пільг щодо інших суб'єктів господарювання.

9. Реформи податкового адміністрування мають бути зосереджені на інструментах забезпечення відкритості та оцифрування компонента послуг податкового адміністрування. Підвищення ефективності податкового адміністрування має бути забезпечено шляхом запровадження фінансової відповідальності платників податків та розширення повноважень податкових органів. Пріоритетними напрямками є зміни в податковому обліку, розробка та впровадження інструментів запобігання шахрайству, пов'язаних із трансфертним ціноутворенням та застосуванням договорів про уникнення подвійного оподаткування в рамках приєднання України до Base Erosion та Profit Shifting.

10. З метою визначення напрямів удосконалення податкового ризик-менеджменту України в частині політики податкових пільг в роботі проведено порівняльний аналіз наявних податкових пільг для підприємств в Польщі та Україні. Це дало змогу зробити висновок про те, що концепція податкових пільг в Польщі відповідає загальним тенденціям розвитку польської економіки, адже жодна з пільг не спрямована на стимулювання сировинного виробництва. Навпаки, існуючі податкові пільги спрямовані на розвиток інфраструктури, інновацій та переробної промисловості з високою часткою доданої вартості. Саме такий підхід до реалізації податкового ризик-менеджменту Польщі призвів до високого рівня економічного розвитку порівняно з Україною.

11. Щодо України, то податкові пільги для підприємств є досить специфічними і, на наш погляд, не завжди відповідають загальнодержавним завданням з стимулювання економічного розвитку України. Аналізуючи Довідник податкових пільг України можемо зробити висновок, що окрім пільг для освіти,

культури, медицини, спорту та соціальної сфери велика кількість пільг використовується для галузей економіки, які беруть участь у торгівлі в межах міждержавних договорів про зони вільної торгівлі, а бо в межах інших міждержавних угод. Більшість податкових пільг в Україні спрямовані на стимулювання виробництва сировини: етиловий спирт; нафтопродукти; кам'яне вугілля; відходи і брухт чорних та кольорових металів; тютюнова сировина. В переліку податкових пільг можна виокремити лише чотири групи податкових пільг, які можуть сприяти економічному зростанню. Це пільги для літакобудування і космічної галузі, для садівництва і виноградарства, для здійснення науково-дослідних робіт, для ввезення кузовів транспортних засобів для виробництва автомобілів в Україні, однак стимулювання розвитку однієї галузі не матиме жодного впливу на загальне економічне зростання України. Це ж саме стосується підтримки садівництва і виноградарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадида М. П. Податковий менеджмент у закріпленні фінансової самостійності місцевого самоврядування. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2017. № 1. С. 138-141.
2. Боднар Г. Ф. Дослідження питання податкового менеджменту. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/study-of-the-tax-management-problem/pdf>
3. Болдова А. А., Гаглоєва Ж. Е., Моргун М. О. Податковий ризик-менеджмент на фінансовому ринку України. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. № 1. С. 27-33.
4. Будзан Б. Менеджмент в Україні : сучасність і перспективи. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 349 с.
5. Воронкова О. М. Основи податкового менеджменту : навч. посібник. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2008. 160 с.
6. Гарбар Ж. В., Собчук С. І. Податкові надходження у системі формування доходів бюджету. Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 7(2). С. 35-41.
7. Гацька Л. П. Рижий І. М. Проблеми формування інститутів управління оподаткуванням в Україні. Наукові праці ДонНТУ. Серія : економічна. 2007. Випуск № 31. С. 3-7.
8. Глущенко О. О. Концептуальні основи податкового менеджменту підприємства: стан складових. Економіка і регіон. 2017. № 5. С. 80-86.
9. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Расіна, Л. Ю. Гордієнко; за ред. А. Ф. Мельник. К. : Знання Прес, 2003. 343 с.
10. Довідники пільг. Державна податкова служба України. URL: [<https://tax.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/dovidniki-/54005.html>].
11. Зарук Н.Ф., Патлатая М.А. Система налогового менеджмента как инновационный способ принятия эффективных управленческих решений. Налоговая политика и практика. 2010, №3. С. 17-23.

12. Звіт про виконання Плану діяльності Державної податкової служби на 2020 рік. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/396505.html>.
13. Ісаншина Р.Ю. Податковий менеджмент : [навч. посібник]. К. : ЦУЛ, 2003.
14. Карлін М. І. Шляхи реформування податкової системи України у посткризовий період. Фінансова система України: [збірник наукових праць]. – Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2010. Випуск 14. С. 17-22.
15. Карп М.В. Налоговий менеджмент : [учеб. для вузов]. М. : ЮНИТИ. ДАНА, 2001. 477 с.
16. Касперович Ю. В. Доходи бюджету та податкові пільги в системі фінансово-економічного регулювання. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2012. № 1. С. 154-172.
17. Кміть В. М. Проблеми відшкодування ПДВ та роль інформаційних технологій у їх вирішенні. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. 2012. № 3. С. 19-35.
18. Короткевич О. В. Єдиний податок: формування та вплив на доходи бюджету України. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 21. С. 39-44.
19. Крисоватий А. І., Кизима А. Я. Податковий менеджмент : навчальний посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 304 с.
20. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори : [монографія]. Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 248 с.
21. Крупка М. І., Кміть В. М., Ткачик Л. П. Формування та особливості корпоративного податкового менеджменту в сучасних умовах господарювання. Фінанси України. 2014. № 3. С. 69-82.
22. Кучерова Г. Ю. Трендовий аналіз податкових надходжень зведеного бюджету України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 14. С. 258-261.

23. Левицька С. О., Цимбалюк А. Ф. Податковий менеджмент на макрорівні: вітчизняна та міжнародна практики впровадження. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка. 2011. Вип. 16. С. 69-76.
24. Литвиненко Я.В. Податкова політика : [навч. посіб.]. К. : МАУП, 2003. 224 с.
25. Лісовий А. В., Лісова Т. А. Податковий менеджмент: проблеми та перспективи розвитку. Сталий розвиток економіки. 2013. № 2. С. 267-269.
26. Маглаперідзе А.С., Храпкіна В.В. М. Податковий менеджмент: Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 328 с.
27. Макогон В. Д. Податкові надходження у системі формування дохідної частини бюджету. Економічний вісник університету. 2019. Вип. 41. С. 188-195.
28. Мельник А. Ф. Менеджмент державних установ і організацій : навч. посібник / Мельник А. Ф., Васіна А. Ю., Кривокульська Н. М.; за ред. Д-ра екон. наук, проф. А. Ф. Мельник. Тернопіль : Економічна думка, 2006. 320 с.
29. Мескон М.Х. Альберт М., Хедоури Ф. Основи менеджмента. М.: Дело, 1997. 704 с.
30. Мисник Т. Г., Безкровний О. В., Романченко Ю. О. Податкові ризики: характеристика та шляхи мінімізації. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 6. С. 158-166.
31. Нікітішин А. О. Податкові надходження як складова доходів місцевих бюджетів. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2016. Т. 21, Вип. 2. С. 156-160.
32. Онисько С.М. Податкова система : [підручник] / Онисько С.М., Тофан І.М., Грищина О.В. ; [за заг. ред. С.М. Онисько]. Львів : «Новий світ 2000», 2004.
33. Осадча Г. Г., Погрібна О. С. Податкова система – сьогодні і минуле. Міжнародний науковий журнал. 2016. - № 5(3). С. 61-66.
34. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>.

35. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua>.
36. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
37. Пасічний М.Д. Податкова політика України в сучасних умовах. Вісник Одеського національного університету. Сер.: Економіка. 2016. Т. 21, Вип. 7 (2). С. 123-128.
38. Петков В. П. Вступ до менеджменту : навчальний посібник / В. П. Петков, О. О. Соломенчук, С. В. Петков; [за заг. ред. Д-ра юр. наук В .П. Петкова]. Запоріжжя : Юридичний ін.-т МВС України, 2001. 158 с.
39. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
40. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення податкового контролю за трансфертним ціноутворенням: закон України від 28.12.2014 № 72-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-19#Text>.
41. Проект Закону про Державний бюджет України на 2021 рік. № 4000 від 14.09.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69938.
42. Пушкарь Р. М., Тарнавська Н. П. Менеджмент : теорія та практика : підручник. 2-ге вид., переоб. і доп. Тернопіль : Карт-бланш, 2003. 490 с.
43. Рева Т. М. Податковий менеджмент: Навч. посіб. К.: Центр навч. Л-ри, 2003. 282 с.
44. Руденко Є. М. Податковий менеджмент в системі стимулювання розвитку бізнесу в Україні. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2014. Т. 19, Вип. 2(4). С. 60-65.
45. Савчук Н. В. Світовий досвід формування доходів бюджету та перспективи його адаптації в Україні. Фінанси України. 2014. № 3. С. 23-36.
46. Слатвінська М. О. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності. Економіка. Фінанси. Право. 2016. № 3(1). С. 4-7.

47. Тарасюк М. В. Теоретичні засади державного податкового менеджменту. Сталій розвиток економіки. 2013. № 3. С. 3-8.
48. Токовенко В. В. Політичне керівництво і державне управління : проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії : моногр. К. : Вид-во УАДУ 2001. 256 с.
49. Швабій К. ПДВ-реформа: 15% замість 20%. Для всіх без винятків. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/pdv-reforma-15-zamist-20-dlja-vsikh-bez-vinjatktiv.html>
50. Ярема Б. П., Ролько А. В. Сучасна податкова система України: проблеми та перспективи розвитку. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 34. С. 171-175.
51. Ярош М. В. Податок на додану вартість в умовах євроінтеграції: основні ризики адміністрування. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 6. С. 87-90.
52. Vodnar G. Study of the tax management problem. Технологічний аудит та резерви виробництва. 2018. № 3/5(41), С. 30-35.
53. Vozeman B., Straussman J. Public Management Strategies. San Francisco : Jossey Bass, 1990. p. 8-22.
54. Cel i mechanizm preferencji podatkowych. <https://www.podatki.gov.pl/media/1232/za%C5%82%C4%85cznik-a-preferencje-podatkowe-w-polsce-nr-3.pdf>.
55. Lerner A. P. Functional finance and the federal debt. Social Research. 1943, Vol. 10, No. 1, pp. 38-51.
56. OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations. doi: <http://doi.org/10.1787/20769717>.
57. The World Bank. (2019). Total tax and contribution rate (% of profit): All Countries and Economies. URL. <https://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.TOTL.CP.ZS>.
58. World Bank Group. (2020). Doing Business-2020. Ukraine: Reforming to Create Jobs, 2020. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>.